

SURİYE'DEKİ ETNİK VE DİNİ YAPININ SİYASİ YAPININ OLUŞMASINDAKİ ROLÜ

Prof. Dr. Salih AKDEMİR*

In the article the ethnic and religious composition of Syria is examined, both during the pre -and post- independence period. Author makes a detailed analysis on the Essad regime giving special reference to the Sunni rebellions. The article includes projections for the future of the country after Essad as well.

GENEL MÜLAHAZALAR:

Etnik ve dini azınlıklar sorunu, bugün hemen bütün devletlerin, sürekli olarak karşı karşıya buldukları ve çözümünde çoğu kez başarısız kaldıkları en önemli sorunlardan biridir. Özellikle 80'li yıllardan sonra, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi dışında, dünyada meydana gelen hemen bütün çatışmaların temelinde etnik ve dini farklılıkların bulunduğu açıkça görülmüştür. Bu durum, 18 Aralık 1992 'de, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun, acil olarak, "*Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel azınlıklara dair kararı*"¹ nı onaylamasına yol açmıştır. Dokuz maddeden oluşan bu kararda, devletlerin; ülkelerinde yaşayan etnik ve dini azınlıkların insan haklarını korumakla, yani, söz konusu dini ve etnik azınlıkların, kendilerine, kendi dillerini, dinlerini ve kültürlerini öğrenmelerine yardımcı olarak onların ulusal ve dini kimliklerini korumalarına ve geliştirmelerine yardımcı olmakla, onların ulusal kültürlerinden yararlanmalarını ve dinlerini topluca yerine getirmelerini sağlamakla ve bu evrensel hakların uygulanmasının engellenmesine yönelik tüm girişimleri engellemekle yükümlü olduklarını vurgulamaya özen göstermektedir. Etnik ve dini farklılıkların en çok gündeme geldiği yerlerden biri de kuşkusuz Ortadoğu'dur; öyle ki, bu yüzden, BM'nin bir çok araştırması, etnik ve dini bağların Ortadoğu'da siyasetin doğal ve kültürel tabanı olduğuna dikkat çekmiştir.² Ortadoğu'da, etnik ve dini

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ Birleşmiş Milletlerin varmış olduğu bu kararın metnini, öneminden dolayı araştırmamızın sonunda ek olarak sunacağız. Ayrıca, Nicolas van Dam'ın birazdan zikredeceğimiz araştırmasında sunduğu Suriye'deki dini azınlıkların, Suriye Kabinelerinde ve Ba's Partisi Bölge Komutalarında dağılımını gösteren istatistikleri de araştırmamıza eklemeyi uygun görüyoruz.

² Bu konuda bkz; Sa'd ed-Din İbrahim, *el-Milel ve'n-Nihal ve'l-A'rak: Humumu'l- Akaliyat fi'l-Vatani'l- Arabi*, Kahire, 2.b. 1994; Raymond A. Hinnebusch, *Authoritarian Power and State Formation In Ba'thist Syria: Army, Party and Peasant*, San Fransisco, 1990.

bağların, siyasi yapının oluşmasında ve hatta belirlenmesinde en etkin bir biçimde rol oynadığı ülkelerden biri de kuşkusuz Suriye'dir. Biz bu araştırmamızda, Suriye'deki etnik ve dini yapının siyasetteki rolünü, bağımsızlık öncesi dönemden günümüze dek incelemeye çalışacağız.³ Suriye'deki etnik ve dini azınlıkların siyaset alanındaki oynadıkları rolleri daha iyi izleyebilmek için, öncelikle ülkenin etnik ve dini yapısı üzerinde kısaca durmak gerekir.

I. Suriye'deki etnik ve dini yapı

a. Etnik yapı

A. Genel Olarak

1997 yılı tahminlerine göre, nüfusu yaklaşık olarak 16. 137. 899 rakamına ulaşan Suriye, Araplardan ve farklı ırklara mensup olan çeşitli azınlıklardan oluşmaktadır. Araplar yaklaşık olarak nüfusun % 90'ını, Kürtler, Türkmenler, Çerkezler, Ermeniler, Süryaniler ve Yahudiler gibi etnik azınlıklar ise, diğer % 10'nu oluşturmaktadır.

a. Araplar:

Arapların yaklaşık % 70'i Sünni mezhebine, diğerleri ise, Alevî (Nusayrî), İsmailî ve Şii mezheplerine mensupturlar. Arapların içinde Hristiyan olanlara gelince, onlar da Ortodoks Grek Kilisesi'ne, Suriye Ortodoks Kilisesine ya da Katolik Grek Kilisesi'ne bağlı bulunmaktadır.

b. Kürtler:

Nüfusun % 9'unu oluşturan Kürtlerin büyük bir kısmı Sünnî'dirler; bununla birlikte, içlerinde çok sayıda olsa Hristiyan ve Yezidi vardır. Kürt nüfus kendi içinde ikiye ayrılabilir. Bunlardan bir kısmı, konargöçer yaşam tarzı sonucu Suriye sınırının çizilmesi ile Suriye'de kalan-

³ Suriye'deki etnik ve dini yapı hakkında en önemli araştırma Nikolaos van Dam'a aittir. Suriye'deki Hollanda Sefaretinde görevde bulunması, Suriye ile ilgili olarak başarılı analizlerde bulunmasına yardımcı olmuştur. Nikolas, söz konusu araştırmasını, 1977 yılında, Amsterdam Üniversitesinde doktora tezi olarak sunmuştur. Araştırmanın orijinal başlığı şöyledir: *"De Rol den Sektarisme, Regionalisme en Tribalisme bij de Strijd om de Politieke Macht in Syre (1961-1976) ("Suriye'deki İktidar Mücadelesinde Mezhepçilik, Bölgecilik ve Aşiretçiliğin Rölü (1961-1976) Yazar, daha sonraları bu araştırmasını genişleterek muhtelif aralıklarla İngilizce olarak üç kere yayınlamıştır. Bizim araştırmamıza esas aldığımız, 1996 tarihli son baskıdır. Eserin İngilizce versiyonunun başlığı ise şöyledir: "The Struggle for Power in Syria Politics a Society under Asad: The Ba'th Party" Nikolas'ın bu araştırması, geçenlerde, çok güzel bir türkçe ile Semiz İdiz ve Aslı Falay Çalkıvık tarafından "Suriye'de İktidar Mücadelesi Esad ve Baas Partisi Yönetiminde Siyaset ve Toplum" Eser İletişim Yayınları arasında 2000 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır. Bu konuda ayrıca bkz: Richard T., Antoun, Ethnicity, Clientship and Class: Their Changing Meaning, "Syria Society, Culture and Polity"de yayınlayan Richard T. Antoun and Donald Quataert, s.,1-13, New York, 1991; Daniel, Pipes, "Greater Syria, The History of an Ambition, New York, 1990. ; A. R. Kelidar, Religion and State in Syria" "The Syrian Arap Republic" de yayınlayan Anne Sinai and Allen Pollack, , s. 54-55, New York, 1976; Antoun Be'eri, Eliezer, Army Officers in Arab Politics and Politics and Society, New York and Londra, 1970.*

lar; diğerleri ise, Türkiye’de dış destekçilerin teşvikleri ile çıkan iç ayaklanmalarda (1919-1944) Suriye’nin zayıf sınır kontrolü nedeniyle bu ülkeye yerleşenlerdir. Bu yerleşim uzun yıllar devam etmiştir.⁴ Suriye’de genellikle, hor görülen Kürtler, üç ayrı bölgede yoğunlaşmışlardır. Bu bölgelerden ilki, tarihi kayıtlarda Kurt dağı olan bölgedir. Bu bölge, Hatay ili ile Gaziantep ili arasında kalan bugünkü Suriye topraklarını kapsar. İkinci bölge, Haseke diye adlandırılan Cezire eyaletinde Irak ile Türkiye hudutları arasında yer alan bölgedir. Üçüncü bölge ise, Fırat nehrinin Türkiye’den Suriye’ye girdiği bölgenin doğusunda bulunan Arap-Pınar veya Ayn-el Arap isimli yerleşim alanıdır.⁵

c. Ermeniler:

Nüfusun % 2 ile 3’nü oluşturan Ermeniler, Suriye’de asimile olmamış olan en büyük azınlık gruplarından birini oluşturur. 1915 yılından sonra Türkiye’den göç etmiş olan Ermeniler, kendi dillerini konuşurlar, kendi okullarında eğitim görürler, kendi gazetelerini okurlar ve kendi geleneklerini sürdürürler. Ermeniler’in büyük bir kısmı Halep kentinde toplanmışlardır. Çoğunluğu, Ermeni Ortodoks Kilisesine, çok az bir kısmı da Ermeni Katolik Kilisesine bağlıdır. Baasçı Arap milliyetçiliğinden rahatsız olan bazı Ermeniler, özellikle, 1960 ile 1970 yılları arasında başka ülkelere göç etmişlerdir.

d. Türkler:

Çoğunlukla, Lazkiye ve Halep olmak üzere iki ana bölgede yaşayan Türkler, Araplar arasında asimile olmaya yüz tutmuşlarsa da, hala bazı örf ve adetlerini ve dillerini sürdürmeye devam etmektedirler.⁶ Türklerde Sünni mezhebine bağlıdır.

e. Çerkezler:

Asimilasyona karşı koyan etnik gruplardan biri de, kuşkusuz, Çerkezlerdir. Bunun sonucu olarak bugün bile kendilerine özgü örf ve adetlerini sürdürmekte ve aralarında kendi dilleriyle konuşmayan özen göstermektedir. Bu yönleriyle Ermenileri yansıtmaktadırlar. Havran’ın kuzey-batısında yaşayan Çerkezler de Sünni mezhebine bağlı bulunmaktadır.

f. Dürziler:

Ülkenin güneyinde, özellikle, Cebelu-d-Druz’da yaşayan Dürziler de, zaman zaman ülkenin siyasetinde önemli rol oynanış olan etnik ve dini bir azınlıktır.

⁴ Bu konuda bkz; Oltan Evren- N. Ali Özcan, *Suriye’de Kürt varlığı ve Türkiye ile ilişkileri*, s. 2-6. Malatya 1996.

⁵ A.g.e., s. 2-7-8.

⁶ Aziz Koluman, *Suriye Türkleri*, yayınlanmamış makale.

g. Süryaniler:

Hız. İsa'nın diline çok yakın bir lehçe olan Süryanice lehçesini kullanan Süryaniler, Fırat Vadisi'nin kuzey- doğusunda yaşarlar. Süryaniler, Suriye-Ortodoks Kilisesine, Nasturi Kilisesine ya da Birleşmiş Keldani Katolik Kilisesine mensupturlar.⁷ İçinde buldukları zor koşullardan dolayı, bazı Süryaniler yurtdışına göç etmişlerdir.

h. Yahudiler:

Çok uzun bir dönemden beri Suriye'de yaşayan Yahudiler, günümüzde özellikle, Halep ve Şam kentlerinde yoğunlaşmışlardır. Ayrıca, ülkenin kuzeyinde yer alan el-Cezire bölgesinde de Yahudiler bulunmaktadır. İsrail devletinin kurulmasıyla birlikte, İsrail'e önemli sayıda göç olmuştur.

B. Değerlendirme

Açıkça görüleceği üzere, Suriye, etnik ve dini bakımdan farklı bir çok halktan oluşmaktadır. Suriye'de hatta bütün Ortadoğu ülkelerinde, batı tarzında bir ulus anlayışı olmadığı için, etnik ve dini farklılıklar, ülkenin istikrarlı bir biçimde yönetilmesinde ortaya her zaman aşılması adeta imkansız olan sorunlar çıkarmaktadır. Ortadoğu ile ilgilenen araştırmacılar, böyle bir anlayışın gelişmemesini ülkenin İslami geçmişine bağlamaktadırlar. Örneğin R. Kelidar, bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır: *"İslam'daki sadakat anlayışı, devlete olan bir sadakat anlayışı değil, fakat cemaat'a (Ümmete) olan bir sadakat anlayışıdır. İşte bundan dolayıdır ki, yeni milletin vatandaşları Avrupa'da var olana benzer bir sadakat anlayışı geliştirememişlerdir. Bu husus, Suriye'deki Arap sorununun içinden çıkılmaz hale gelmesine katkıda bulunmuştur. Sadakat konusundaki anlaşmazlık, Suriye siyasetinin, özellikle azınlıklar ile ilgili siyasetin anlaşılması konusunda en önemli faktördür; çünkü azınlıkların sadakatleri, sık sık, siyasal partiler veya diğer Arap devletleri tarafından kötüye kullanılmıştır...."*⁸

Gerçekten de Suriye'de gerçek bir ulus kavramının geliştirilememesi sonucunda, herkes için bir Suriye devleti yerine, gücünü mensup olduğu etnik ve dini azınlıktan ya da azınlıklardan alan sözde bir Suriye devleti gerçekleştirilmiştir. Şu andaki Suriye'deki devleti elinde bulunduran etnik ve dini güç, gücünü yitirdiği an Suriye'de mevcut devlet yapısının yok olacağı konusunda araştırmacılar çok net görüş öne sür-

⁷ Bu konuda bkz; Albayrak, Kadir, *Keldaniler ve Nasturiler*, Ank. 1997; Mehmet Çelik, *Ortadoğu Mozaikçi, Süryaniler- Nasturiler*, Elazığ, 1996.

⁸ A. R. Kelidar, a.g.m., s. 54-55.

mektedirler. Suriye’de batılı anlamda bir ulusun oluşturulamamasında, Suriye’nin çok zengin olan dini yapısı egemen olmuştur. Bu bakımdan dini yapının doğru bir biçimde ortaya konması doğru sonuçları ulaşılabilmesi bakımından çok önemlidir.

b. Dini yapı

A. Genel olarak

Suriye’de dini yapının çok büyük çeşitlilik arz etmesi, işgal etmiş olduğu coğrafya ile açıklanabilir. Gerçekten de Suriye geçmişten günümüze dek bir çok dini ve uygarlığı bünyesinde barındırmasını bilmiştir. Şimdi Suriye’nin dini mozaigini oluşturan unsurlar hakkında kısaca bilgiler verelim.

a. İSLAM:

İslam dini Suriye’de yaşayan halkın % 70’den fazlasının mensup olduğu dinin adıdır. Bu dinin tarih boyunca yorumu, bir çok mezhebin ve fırkanın doğmasına yol açmıştır. Biz bu mezhep ve fırkaları şöyle sıralayabiliriz:

1. Sünnilik:

Suriye nüfusunun, yaklaşık olarak % 69’nun inancını oluşturur. Sünnilik, İslam hukuku alanında, Hanefî, Şafîi, Mâlikî ve Hanbelî gibi dört mezhebe ayrılırken, inanç konusunda, Eşarî ve Maturidî mezheplerine ayrılır. Bu inanç sistemi, gerek hukuk gerekse inanç alanında genel olarak Kur’an, Sünnet, Kıyas ve İcma’a dayanır.

2. Şîa yada Şiilik:

Terim olarak, Şia, Hz. Peygamber’in vefatından sonra Hz. Ali ve Ehl-i Beytini halifelik (imamet) için en layık kişi olarak gören ve onu nass ve tayinle "meşru" halife kabul eden; ondan sonraki halifelerin onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan toplulukların müşterek adı olmuştur.⁹ Şia mezhebinin, genel olarak, Zeydilik, İsmaililik ve İmamiye olmak üzere üç kolu vardır. Ancak Suriye’de, İsmaililik yaygındır. Nusayriler de kendilerini Alevî olarak, yani Şianın bir kolu olarak sunmaya özen göstermektedirler.

aa. İsmaililik:

İsmailiye mezhebi, İmamiye’nin altıncı imamı Cafer es-Sadık (148/765)’in ölümünden sonra ortaya çıkmıştır. İmamiye Şia’sı yedinci

⁹ Ethem Ruhi, Fiğlali; *Çağımızda itikadi İslam mezhepleri*, İst., 1980, s. 86.

imam olarak Musa el-Kasım'ı tanıırken, İsmaililer, yedinci imamın Cafer es-Sadık'ın büyük oğlu İsmail olduğunu kabul ederler.¹⁰ Mezhebin ilk dönemleri ile ilgili olarak fazla bir şey bilinmemektedir. Ancak İsmaililer, 909 yılında, Mısır'da, Fatimiler adıyla anılacak ve 1171 yılına kadar sürecek olan bir devlet kurmuşlardır. Bu fırka, Nizari ve Musta'li olmak üzere iki kola ayrılır.

bb. Nusayrilik yada Alevilik:

Nusayrilik, Muhammed b. Nusayr en-Nemiri (270/833) tarafından kurulmuş olan aşırı bir Şii fırkasıdır. Bununla birlikte, Suriye devlet başkanı Hafız Esat mensup olduğu Nusayri mezhebinin, Şianın gerçek bir kolu olduğu yolunda Şii alimlerden fetva almıştır. Onun bu yaklaşımı, bir çok kimse tarafından, Sünnilerin egemen olduğu bir toplumda, kendini ve mezhebinin meşrulaştırma çabası olarak yorumlanmıştır. Bu mezhebin en belirgin vasfı Hz. Ali'yi ilahlaştırmasıdır. Bu mezheb de kendi içinde dört kola ayrılmıştır: 1. Haydariye; 2. Şimaliye veya Şemsiye; 3. Kilaziye veya Kameriye; 4. Gaybiye.

cc. Dürzilik:

Dürziler, üçüncü Fatimi halifesi el-Hakim'i (hilafeti: 996-1021) tanrı kabul eden aşırı bir Şii fırkasıdır.

b. HRİSTİYANLIK:

Hz. İsa'nın bu dünyadan ayrılmasından sonra, din alimleri, onun tebliğ ettiği dini gerçeklerden çok onun olağanüstü varlığı ve doğası üzerinde asırlarca sürecek olan tartışmalara girişmişlerdir. İşte Hz. İsa'nın doğası ile ilgili olarak yapılan tartışmalardan, bir çok mezhep ortaya çıkmıştır. Öncelikle, Kilise, Batı (Roma Katolik Kilisesi) ve Doğu (Ortodoks Kilisesi) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Sonra her iki Kilise içinde de bir çok ayrılık meydana gelmiştir. Bu ayrılıkların izlerini, bu gün Suriye'de var olan Hristiyan cemaatlarda da görmek mümkündür. Buna göre Suriye'deki Hristiyan cemaatleri üç ana grup altında toplamak mümkündür: 1. Ortodoks Kiliseler; 2. Roma ile bağlantı içinde bulunan Birleşmiş Katolik Kiliseleri; 3. Bağımsız Nasturi Kilisesi.

1. Ortodoks Kiliseler:

aa. Ortodoks Grek Kilisesi:

Bu kilisenin başında bulunan Grek sözcüğü, mensuplarının menşei ile değil, ayinlerde kullanılan dil ile ilgilidir. Bununla birlikte ayinlerde Arapça da kullanılır. Bu kiliseye Melkit Kilisesi de denir.

¹⁰ Ethem Ruhi, Fiğlalı; a.g.e. s. 96.

bb. Suriye Ortodoks Kilisesi yada Yakubî Kilisesi:

Monofizit öğretiyi, yani Hz. İsa'da sadece tek bir tabiat bulunduğunu ve onunda ilahi olduğunu savunan bu kilise, ayinlerinde Süryanice'yi kullanır.

cc. Ermeni Ortodoks Kilisesi:

Bu kilise de, inanç olarak Monofizit öğretisini savunur; ancak ayinlerinde Ermenice'yi kullanır.

2. Birleşmiş Katolik Kiliseleri:**aa. Maruni Kilisesi:**

Birleşmiş kiliseler içinde en eski olanı Maruni kilisesidir. Roma Kilisesi ile bağlantısı XII. Yüzyıla uzanır. Başlangıçta Monotelit öğretiyi, yani Hz. İsa'nın insani ve ilahi olmak üzere iki tabiatı olduğunu ama tek bir iradesi bulunduğunu savunan bu kilise, 1215 yılında bu öğretiyi terk etmiştir. Maruniler de ayinlerinde Süryanice'yi kullanırlar.

bb. Suriye Katolik Kilisesi:

Birleşmiş kiliseler arasında en geniş olan bu kilise, Suriye Ortodoks Kilisesinden çıkmıştır. Bu kilise de Maruni kilisenin ayinlerini icra eder.

cc. Grek Katolik Kilisesi:

Bu kilise, Grek Ortodoks Kilisesi'nden çıkmıştır. Bununla birlikte, o ayinlerde tıpkı onun gibi Grekçe ve Arapça kullanır.

dd. Keldani Katolik Kilisesi:

Başlangıçta Nasturi öğretisini benimseyen bu kilise, 1304 yılında Roma'ya Katolik inancını benimsediklerini ilan etmişlerdir.¹¹ Her ne kadar Keldaniler, şeklen Roma'ya uyduklarını söyleseler de ruhen ayinlerinde eski kiliselerin adetlerini sürdürmektedirler.

3. Bağımsız Nasturi Kilisesi:

Bu kilisenin, diğer kiliseler ile hiç bir bağı yoktur. Nasturi öğretilerine olan bağlılıklarını sürdürmektedirler. Bu öğretiyi 431 yılında ilk defa gündeme getiren Nestorius'a göre, Hz. İsa' da biri ilahi diğeri beşeri olmak üzere iki ayrı tabiat vardır. Bu yüzden, Hz. Meryem, Tanrı'nın değil sadece insan olan İsa'nın annesidir. Ancak, 451 tarihli Kadıköy Konsülü, bu öğretiyi sapıklık olarak ilan etmiş ve Hz. İsa'nın iki tabiatının tek bir şahısta bir arada bulunduğunu vurgulamıştır. Buna göre,

¹¹ Bu konuda bkz; Kadir Albayrak, a.g.e. s. 103.

Hz. Meryem, sadece insan olan İsa'nın değil aynı zamanda Tanrı olan İsa'nın da annesidir.

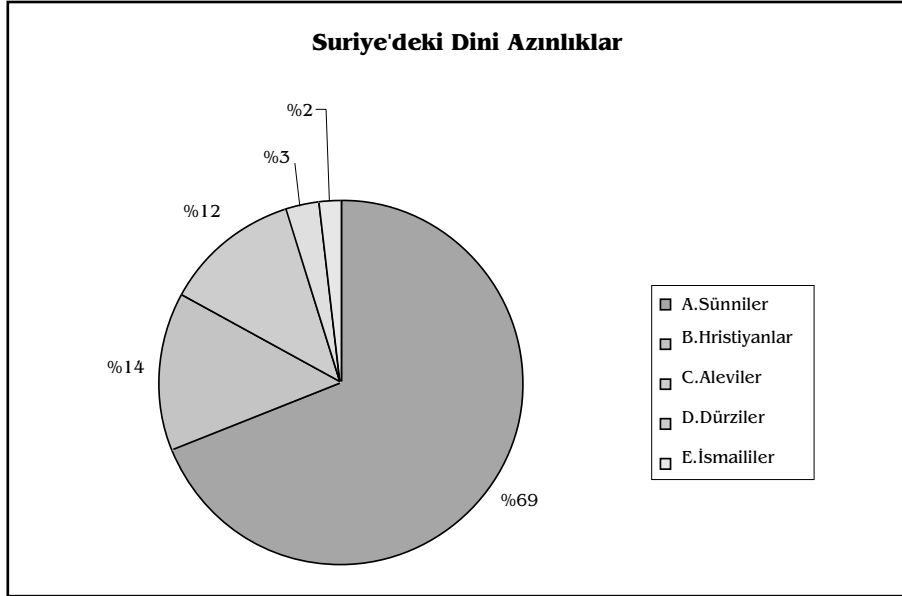
c. YAHUDİLİK:

Bu gün Suriye'den yaşayan Yahudi cemaati, eski dönemlerden Arap dünyasında mevcut olan Yahudiler ile, Ortaçağda İspanya'da hüküm süren Engisizyon'dan kaçıp Suriye'ye sığınan Yahudilerden oluşmaktadır. Yahudiler, Suriye'de bir etnik grup olmaktan çok dini bir cemaat olarak kabul edilmektedirler.

d. YEZİDİLİK:

Yezidilik içine kapalı bir inanç sistemidir. Her ne kadar dini kitapları Arapça ise de, şeyhleri Kürtçe dua okurlar. Yezidiler, eklektik bir inanç sistemine sahiptirler. Zerdüştlükten iyi ile kötü kavramını ve ruhun öbür dünyaya göçü kavramını almışlardır. İncil'e ve Kur'an'a saygılıdır. Sünnet olurlar. Hz. İsa'ya ve haç işaretine de saygılı duyarlar. Tapınaklarında Kur'an'dan ayetler vardır. Ateşe de saygı gösterirler.¹²

Suriye'deki dini azınlıklar ile ilgili bu açıklamalarımızı, Neil Quilliam¹³ ile birlikte, genel olarak şöyle şematize edebiliriz:

¹² Oltan Evren, N. Ali Özcan; a.g.e., s. 2-3.

¹³ Neil Quilliam, *Syria and the new world order*, Lübnan, 1999, s., 41.

DEĞERLENDİRME

Suriye, kuşkusuz, dini bakımdan çok zengin bir mozaîge sahiptir. Ancak üzümlere ifade etmek gerekir ki, inançlar konusundaki bu zenginlik ve farklılık, çoğu kez, kültürel gelişmeye ve dolayısı ile birleşmeye ve bütünleşmeye değil, tam tersine, bölünmelere, zulüm ve baskılara hatta zaman zaman soykırımlara bile yol açmıştır. Bu zulüm ve baskılar ve soy kırımlar, sadece farklı dinden olanlara karşı değil, fakat aynı zamanda aynı din içinde farklı görüşler sert edenlere karşı da işlenmiştir. Hıristiyanlık tarihi bunun çok acı örnekleri ile doludur. Devlet desteğindeki Bizans Ortodoks Kilisesi, kendi öğretilerini benimsemeyen Süryani cemaatine karşı tarih boyunca sürekli olarak soykırım politikaları uygulamıştır.¹⁴ Giderek artan bu baskılar, devletin resmi dini görüşünden farklı dini görüşe sahip olan kiliseleri, sırf uğradıkları baskı ve soykırımdan kurtulmak ve dinlerini diledikleri için yaşayabilmek için, farklı dinden olan devletler ile işbirliğine gitmelerine bile yol açmıştır. Örneğin, Bizans'ın zulmüne karşı, Kudüs'teki Süryani Cemaati, Hz. Ömer zamanında, Suriye'yi ele geçiren İslam ordularını kurtarıcı olarak karşılamıştır. Devletlerin, özellikle sınır bölgelerinde yaşayan halkların dini bakımdan kendilerinden farklı görüşlere sahip olmalarından rahatsız olmalarında, bir gün kendilerine ihanet edecekleri olgusu egemen olmuş olmalıdır. Böyle bir düşüncenin doğruluk derecesi ne olursa olsun, şurası bir gerçektir ki, yabancı devletler ve hatta ülke içindeki siyasiler, dini ve etnik azınlıkları, her zaman kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışmışlardır. Bu konuda çoğu kez başarılı oldukları da söylenebilir.

Burada Ortadoğu ile ilgili olarak şu gerçeği vurgulamak gerekir: Batılı emperyalist güçler, Ortadoğu'nun zenginliklerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilmek için, Osmanlı devletini parçaladıklarında, Ortadoğu'ya yeni bir yapı vermeye çalışırken hep bu dini ve etnik yapıyı göz önünde bulundurmışlardır. İşte bugün Suriye'de hala demokratik bir yapının oluşmamasında en önemli engel bu dini ve etnik yapıdır. Gerek dıştan gerekse içten yapılan bilinçli tahrikler ve propagandalar, ülkedeki dini ve etnik grupların birbirlerine güvenememelerine ve dolayısıyla sürekli olarak, görünüşte olmasa bile, içsel olarak birbirlerine karşı düşmanca tavır içinde kalmalarına yol açmaktadır. Bu o kadar doğrudur ki, ülke her an bir iç savaşa gebe dir. Bu parano yadan kurtulmanın yegane yönü, bütün etnik ve dini grupların, kendilerini -hiç bir korkuya kapılmadan- özgürce ifade edebilecekleri insan haklarına saygılı demokratik bir devleti oluşturmaktır.

¹⁴ Bu konuda bkz; Mehmet, Çelik, *Ortadoğu Mozaîği, Süryaniler- Nasturiler*, Elazığ, 1996.

II. Bağımsızlık Öncesi Dönem

A. Genel olarak:

Suriye, jeopolitik konumu nedeniyle, son derece stratejik bir konuma sahiptir. Suriye üzerindeki çalışmaları ile meşhur olan Patric Seale, bu gerçeği çarpıcı bir biçimde şöyle ifade eder: "Suriye üzerinden doğrudan hakimiyet sahip olunmadıkça hiç kimse Ortadoğu'yu kontrolü altında tutamaz."¹⁵ İşte bu stratejik konumu nedeniyledir ki, tarih boyunca, sürekli bir biçimde, uluslararası nüfuz mücadelesinin yoğunlaştığı odak noktalardan birini oluşturmuştur. Suriye bölgesinde, önceleri, Fenikeliler, Sür şehri ile İskenderun arasında sahil üzerinde bir devlet kurmuşlardı. Halep'in kuzeyinden güneye doğru Arâmiyyin devleti kurulmuştu. M.Ö.14. yüzyıllarda Fenikeliler ve Arâmiler vardı. Yine ilk çağlarda Asurlular, Bâbilliler, Fârisiler hüküm sürdüler. Makedonyalı Büyük İskender Suriye'yi Fârisilerden M. Ö. 333 yıllarında devralmıştır. Ondan sonra Silifkeliler M. Ö. 64 senesine kadar yönettiler. Daha sonra ise Suriye toprakları Roma İmparatorluğu hükmü altına girmiştir.¹⁶

Roma İmparatorluğu, Kostantin zamanında Hıristiyanlığı, devlet dini olarak kabul edince, Katolik Kilisesi'nin yorumlarını benimsemeyen Doğu Kiliselerine karşı sık sık soy kırım faaliyetlerine girişmiştir. Bu soy kırım faaliyetleri, Doğu Roma İmparatorluğu tarafından da sürdürülmüştür. Bu soy kırımlar, Müslümanların, 634 yılında bölgeyi ele geçirmeleleriyle sona ermiştir. Sonraları, bölge, ortaçağda, haçlıların istilasına uğramıştır. Haçlılar, sahil şeridi ve Kudüs'te bir süre tutunmayı başarmışlardır; ama iç bölgeleri ellerinde tutan ve Atabeğiler diye bilinen Müslüman Türk beylikleri karşısında daha fazla ilerleyememişlerdir. Suriye'de 1187 yılında yönetimi ele alan Eyyübiler, bölgede idareyi Atabeğler'den alarak Haçlılara karşı eskisinden daha çetin bir mücadele sürdürmeye başlamışlardır. Böylece Kudüs ve çevresi haçlılardan geri alınmıştır. Bir süre Mısır ve bölgenin yönetimini Eyyübiler'den devralan Mısır Memlûkları (1258-1517), Eyyübilerin bıraktıkları yerden itibaren ileri harekate devam etmişlerdir. Nihayet Memluk hükümdarı Sultan Baybars (1233-1277) son haçlı kalıntılarını da 18. yüzyıla kadar bir daha buraya dönmemek üzere ortadan kaldırarak, Müslümanların bölgedeki hakimiyetini sağlamlaştırmıştır.¹⁷

¹⁵ Patric Seale, *The struggle for Syria: a study of Post-War Arab Politics 1945-1958*, London: Ocfort University Press, 1965, s., 1. Zikreden: Ömer Faruk Abdullah, *Suriye Dosyası*, İst. 1985, s., 21.

¹⁶ Remzi Kılıç, *Irak ve Suriye'nin tarihi coğrafyası ve XIX. Yüz yıl sonu itibarıyla idari konumu*, Türk Kültürü, sayı: 441, yıl: 2000, s.,26.

¹⁷ Sabahattin, Samur, *Suriye vilayetinin idari ve sosyal yapısı*, (Basılmamış doktora tezi), Ank., 1989, s., 1-2. Zikreden: Remzi Kılıç, a.g.e. s., 26.

Osmanlı devleti, bölgeyi, 1516 yılında ele geçirmiştir. Bölge, 1918 yılında kadar Osman Devletinin egemenliği altında, huzur ve güven içinde yaşamıştır. Bu bölge, İslam'dan sonra ve Osmanlı döneminde, Bilâdu's- Şâm olarak biliniyordu ve bugünkü Suriye toprakları dışında, Lübnan, Filistin ve Ürdün topraklarını da içeriyordu. Ancak, Fransız ve İngiliz Manda döneminden itibaren, bölgenin dört bölgeye ayrıldığını görüyoruz. Suriye'deki dini ve etnik azınlıkların Mandat döneminde büyük bir önem kazandıklarını görüyoruz. Bu bakımdan, bu dönemdeki azınlıkların durumu ile ilgili gelişmeler üzerinde durmak, daha sonraki gelişmelerin açıklığa kavuşturulması bakımından büyük bir önem taşımaktadır.

B. Fransız Mandası dönemi (1920-1946):

Emperyalist güçler, Ortadoğu'daki petrolü kontrol altında tutabilmek için, çok önceleri Osmanlı Devleti toprakları içinde bulunan bu topraklar üzerine göz dikmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı esnasında, bu toprakları, Osmanlı Devleti'nin kontrolünden çıkarmak için, Arap milliyetçiliğini körüklemişlerdir. İngilizler, amaçlarını gerçekleştirmek için, kendilerine yardımcı olacak aktörleri bulmakta zorlanmamışlardır. Bu iş için, Mekke Emiri Şerif Hüseyin ile, oğulları Prens Faysal ile Abdullah'ı kullanmışlardır. Bu iş karşılığında, Osmanlı Devleti'nin yenilgisinden sonra, burada kurulacak olan ve Büyük Suriye'yi de içine alacak olan Birleşmiş bir Arap Krallığının yöneticiliklerini onlara vereceğini vaat etmişlerdi. Oysa, Büyük Suriye'nin toprakları Fransızlar ile İngilizler arasında, daha Birinci Dünya savaşının başlarında çoktan paylaşılmıştı bile. Gerçekten de Büyük Suriye'nin paylaşılması, ilk defa, 1916 yılının Nisan ayında İngiliz Mark Sykes ile Fransız Georges Picot arasında yapılan gizli bir toplantıda ele alınmıştır. Tarihe "Sykes- Picot" anlaşması olarak geçen bu anlaşma, aynı yıl, 16 Mayıs 1916' da Rusya, Fransa ve İtalya tarafından imzalanmıştır. Bu anlaşma, İngilizlere, Ürdün, Irak ve Filistin üzerinde egemenlik hakkı tanırken Fransızlara da Suriye ve Lübnan üzerinde egemenlik hakkı tanıyordu.¹⁸ Buna göre, eski Bilâdu's- Şâm'da, bu gün bile varlıklarını sürdüren, Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün aslında emperyalist yapay politik devletlerdir ve 1919'da Amerikan King-Crane komisyonunda kullanılan ifadeyle bu devletler "hiçbir anlamı olmayan parçalardır" ve Fransızlar ile İngilizlerin bölge, üzerindeki egemenliklerini kolaylaştırmak için Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük güçlerin paylaşma planı içinde

¹⁸ Richard F., Nyrop, *Syria: A Contry Study*, Washington. 1979, s.,54. ; Tabitha, Petran, *Syria*, London, 1972, s., 21. Zikreden: Ömer Faruk Abdullah, a.g.e., s.33.

yaratılmışlardır.¹⁹ Bolşevikler, 1917'de Çarlık Rusya'sını devirdiklerinde, arşivlerde ele geçirdikleri "Sykes- Picot" anlaşmasının tam metnini yayınlamışlardı. Bu anlaşmadan rahatsız olan Şerif Hüseyin'i İngilizler rahatlatmakta pek zorlanmamışlardı. Sonuçta Şerih Hüseyin ve oğulları emperyalist güçlerin emellerini gerçekleştirmelerine büyük ölçüde yardımcı olmuşlardı. Ancak, Müttefikler, Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkmalarına rağmen, İngilizler, Şerif Hüseyin'e ve oğullarına verdikleri sözü tutmamışlardı. Suriye kralı olan Faysal'ın ve başkanlığındaki Suriye Milli Meclisi'nin karşı çıkmalarına rağmen, 1920 yılında San Remo'da toplanan Yüksek Müttefik Meclisi, "Sykes-Picot" anlaşmasının yürürlüğe konmasını kararlaştırdı. Böylece, Suriye'de 1920 yılının Haziran ayında, 1946 yılına kadar devam edecek olan Fransız Mandası dönemi, fiilen başlamıştır. Bu durum karşısında Suriye kralı Faysal ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.²⁰

Fransız mandası, Birleşik Arap krallığı içinde yaşamak isteyen Suriye halkına çok ağır geldi. Bu yüzden Fransızlara karşı şiddetli bir tepki gösterdi. Ancak yapılacak fazla bir şey yoktu. Ancak tepkiler, bağımsızlığa dek devam etmiştir. Bununla birlikte, Fransız mandasına çok sıcak bakanlarda eksik değildi; özellikle etnik ve dini azınlıklar, bu durumu, Sünnilerin baskısından kurtulmak için, büyük bir fırsat olarak görmüşlerdi. Bu yüzden, gecikmeden, Fransızlar ile işbirliğine giriştiler.

Burada, Fransızların, Suriye'de manda döneminde izledikleri siyaset ile ilgili çok önemli gördüğümüz bir olguya özellikle dikkat çekmek istiyoruz. Daha önce, İngilizlerin, Ortadoğu'yu Osmanlı Devleti'nin elinden çıkarabilmek için, Arap milliyetçiliğini körüklediklerini ve bunda da başarılı olduklarını görmüştük. Ancak Fransızlar, İngilizlerin aksine, milliyetçilik akımlarının güçlenmesinden korkuyorlardı. Hatta Fransızlar, İngilizlerin, Arap milliyetçiliğini kendi aleyhlerine bile kullanmasından kuşku duyuyorlardı. Bir araştırmacı, bu konuyla ilgili olarak şu çarpıcı değerlendirmeyi yapmaktadır:

*"Fransızlar, İngilizlerin, Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkmasına neden olmasalar bile, onu teşvik ettiklerini ve Doğu'da Arap ülkelerinde Fransızların etkisini azaltmak ve muhtemelen onları bölgeni uzaklaştırmak için, onu siyasi bir harekete dönüştürmeye yardımcı olduklarını kabul etmekteydiler."*²¹

¹⁹ Johannes, Reissner, *Ideologie und Politik der Muslimbrüder Syriens: Von den Wahlen 1947 bis zum Verbot unter Adip Sisakli 1952 (Islamkundliche Untersuchungen, vol. 55)* Freiburg im Breisgau: Klaus Schwarz Verlag, 1980, s. 1. ; Nyrop, a.g.e., s.3. ; Petran, a.g.e., s. 17. Zikreden: Ömer Faruk Abdullah, a.g.e., s.33.

²⁰ Bu konuda bkz; Daniel Pipes, *Greater Syria, The History of an Ambition*, New York- Oxford, 1990, s. 13-33. ; ayrıca bkz; Ömer Faruk Abdullah, a.g.e., s.35-42.

²¹ P. Khoury, *Syria and the French Mandate: The Politics of Arap Nationalism 1920-1945*, Princeton, 1987, s.53. Zikreden: Neil Quilliam, a.g.e., s. 33.

Bu yüzden, Fransızlar, Arap milliyetçiliğinin gelişmesini engellemek için, "böl ve yönet" siyasetini izlemişlerdir.²² İşte, Fransızların, etnik ve dini azınlıkları teşvik edip güçlendirmesinde, bu siyaset yatmaktadır. Bu siyaset, etnik ve dini azınlıkların ziyadesiyle mutlu etmiştir; çünkü, böylelikle, kendilerini, asırlar boyu kafir ve mürted gören Sünnilerin baskılarından kurtulacaklarını düşünmüşlerdir. Nikolas van Dam,²³ Fransızların, Arap milliyetçiliğine karşı giriştikleri faaliyetleri şöyle özetlemektedir:

"Fransız mandası altında, Arap milliyetçiliğinin yükselişini engellemek veya bastırmak için, mezhep bağları bilinçli olarak körüklenmiştir.²⁴ Öte yandan, dini ve etnik farklılıklar, özellikler, bu azınlıkların yerel nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu yerlere özerklik statüsü verilmek suretiyle kamçılanmıştır. Bu politikanın bir uzantısı da, Alevilerin çoğunlukta olduğu Lazkiye bölgesi ile Dürzilerin çoğunlukta bulunduğu Cebel el-Dürüz bölgesinin, manda yönetiminde uzunca bir süre kendi hükümetleriyle yönetilmesi idi. Bu bölgeler, resmen özerk idiler ve Suriye devletinden bağımsızdılar. Fransız manda döneminde, Hıristiyanların ağırlıklı olarak temsil edildikleri ve Kürtler'in yerel çoğunluğu oluşturdukları kuzeydoğudaki Cezire eyaletine resmen özerklik tanınmamışta olsa, bölge doğrudan Fransız yönetimi altına girmiştir. Buradaki Kürtlerin özerklik arzuları da teşvik edilmiştir. Fransızlar, böl ve yönet siyasetinin bir parçası olarak Aleviler, Dürziler, Kürtler, Çerkezler ve diğer azınlıklardan oluşan özel birlikler kurmuşlardır. Bunlar, sonraları, "Troupes Speciales du Levant" adı altında toplanarak, asayişin sağlanmasında ve yerel ayaklanmaların bastırılmasında kullanılmışlardır. Bu birliklerin temelde azınlıklardan oluşması, Arapça konuşan Sünniler'in duyduğu kını kamçulamıştır. Ayrıca dini ve etnik azınlıklar arasında meydana gelen anlaşmazlıklar ve çatışmalar, Fransızların, bir aşiret reisini diğerine karşı kışkırtması ile daha da körüklenmiştir."²⁵

Açıkça görülmektedir ki, Fransızlar, Sünniler'in bağımsızlık ve büyük Suriye arzularını yok etmek için, "böl ve yönet" siyasetini benimsemişler ve bu siyasetin gereksinmesi olarak ülkede yaşayan etnik ve dini azınlıklara bağımsız devlet kurdurmuş ve onları her zaman ekonomik ve siyasi bakımdan desteklemişlerdir. Bu bağlamda, Fransızların, kendi

²² G. Antonius, *The Arab Awakening: The Story of the Arab Nationalism*, London: Hamish Hamilton, 1961, s. 43. Zikreden: Neil Quilliam, a.g.e., s. 33.

²³ Nikolas van Dam, a.g.e., s.21-22.

²⁴ Zaki al-Arsuzi, *al-Tajribah al-Siyasah fi liwa' al-Iskenderun, al-Mu'allafat al Kamila*, Şam, 1974, III, 341-62,

²⁵ Munir Mushabik Mousa, *Etude sociologique des Alaoutis ou Musairis*, (These principale pour le doctorat d'état, Paris, 1958), s. 924-6.

dinlerinden olan, Maronitler'e daha da özel bir ilgi gösterdiklerine tanık oluyoruz. Bu özel ilginin bir sonucu olarak, 1926 yılında, Lübnan'ı Suriye topraklarından ayırmışlar ve orada Maronit egemenliğine dayalı bir devlet kurdurmuşlardır. Böylece Birleşik Arap krallığını, Büyük Suriye'yi gerçekleştirmek ümidiyle, emperyalist güçlerin oyununa gelerek Osmanlı Devleti'ne isyan edenler, geç de olsa aldatılmış olduklarının bilincine varmışlardı. Bir araştırmacı,²⁶ emperyalistlerin Ortadoğu ile ilgili gerçek amaçlarını çarpıcı bir biçimde şöyle özetlemektedir: Müttefiklerin I. Dünya Savaşı'nda galip çıkmalarından, Osmanlıların yenilgisinden sonra, İngiltere Hüseyin ve ailesine olan vaatlerini hemen bir kenara itmişti. Hüseyin'in oğlu, Suriye Kralı Faysal'ın protestoları ve Faysal başkanlığındaki Suriye Milli Meclisi'nin karşı çıkmalarına rağmen, Yüksek Müttefik Meclisi, 1920' de San Remo'da İtalya'nın Sykes-Picot anlaşmasını yürürlüğe koymasını kararlaştırdı.²⁷ Böylece Arap bağımsızlığı "yalanını" Fransızların Suriye içişleri üzerindeki direkt kontrolü ve Fransız mandasının başlangıcı takip etti. Bu sıralarda İngiltere'nin Araplara ihanetini teminat altına alan dünya iktidar politikalarının üç temel amacı vardı. İlk olarak İngiltere, Irak üzerindeki egemenliğini pekiştirmeye kararlıydı. Çünkü, Sykes-Picot anlaşmasının kendisine bıraktığı Irak petrol yönünden oldukça zengin-di ve İngiltere Irak'ın kuzey bölgesinden gelebilecek bir Rus nüfuzundan korkuyordu. İkinci olarak, İngiltere, Siyonistler'in Filistin'de milli bir devlet kurma planlarını destekliyordu. 1917'de Balfour Beyannamesi Siyonistler'e bu hakkı ihsan etmişti; bununla birlikte, anlaşmanın kendilerine bıraktığı Filistin'in ve Ürdün'ün İngilizler'in doğrudan kontrolü altına sokulması oldukça büyük önem taşıyordu. Son olarak Fransa, bir "Akdeniz Gücü" olarak kalmaya ve Ortadoğu'daki çıkarlarını korumaya kararlıydı. Bu yüzden Levant (Doğu Akdeniz) bölgesinin tümünün İngiliz kontrolüne bırakılmayacağına ısrar etmiş ve Sykes-Picot anlaşmasındaki şartlara göre, henüz ortaya çıkmış olan Suriye ile Lübnan'ın kendi payına düştüğünü ısrarla savunmuştur."²⁸

Gerçekten de emperyalist güçler, bu üç amacı gerçekleştirmek için, Ortadoğu'ya yerleşmişlerdir. Fransa, bölgedeki amaçlarını gerçekleştire-bilme konusunda kendine en büyük tehlikeyi milliyetçi akımlarda görmüştür. Bu nedenle, amaçlarına ulaşabilmek için, "böl ve yönet" siyasetini özenle uygulamıştır. Böylece, daha öncede ifade ettiğimiz gibi, çoğunluğu oluşturan, Arap kökenli Sünniler'in gücünü, azaltmak için, etnik ve dini azınlıkları desteklemiş ve onlara, Sünnilere bağımlı

²⁶ Ömer Faruk Abdullah, a.g.e., s.34-35.

²⁷ Petran, a.g.e., s. 55-56 ; Nyrop, a.g.e., s. 21-22.

²⁸ Reissner, a.g.e., s. 1-3 ; Nyrop, a.g.e., s. 3, 21-22 ; Petran, a.g.e., s. 55-56.

olmayan bağımsız devletler kurdurtmuştur. Bu yüzden bağımsızlığını kazanmasından sonra, Suriye'nin en önemli sorunlarından biri, bu bağımsız devletleri tekrar kendine bağlamak olmuştur; çünkü, bu devletler, Suriye'ye bağlanmamak için, uzun zaman diretmişler ve onunla savaşmışlardır. Manda dönemi, özellikle azınlıklar açısından çok yararlı olmuştur. Fransızlar, azınlıklara, siyasi destekleri dışında, maddi yardımlarını da esirgememişlerdir. Böylece, azınlıklar, Manda döneminde, maddi ve kültürel açıdan çok yararlı bir dönem yaşamışlardır. Bu yüzden, Aleviler, Fransızların bölgeden hiç bir zaman ayrılmalarını istememişlerdir. Çünkü Fransızların bölgeden ayrılması onlar için yeniden Sünni kontrolüne girmeleri anlamına geliyordu. Oysa onlar böyle bir şeyi asla istemiyorlardı. Dönemin bir alevi siyasetçisi, Fransız yüksek komiseri Henri de Jouvenel'e konuyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

"Biz, üç ya da dört yılda üç ya da dört asırdan daha fazla gelişme gerçekleştirmeyi başardık. O halde bizi şu anda durumumuzda bırakınız"²⁹

Azınlıklar, özellikle, Aleviler, Fransızlara kendilerine göstermiş oldukları bu yakın ilginin karşılığını vermekte gecikmemişlerdir. Aleviler, giriştikleri hemen bütün faaliyetlerde Fransızları desteklemişler ve özellikle onlara, bölgede kontrolü sağlamak için azınlıklardan yararlanarak kurdukları "*Troupes Spéciales du Levant*"a en önemli asker desteğini sağlamışlardır. Burada, ileride, Suriye siyasetinde en önemli belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıkacak olan bir olguyu özellikle vurgulamak gerekir: *Siyaseti askeri gücün belirlemesi*. Sünniler, özellikle zengin toprak sahipleri, emperyalistlere destek çıkmış, onlara hizmet etmiş olmamak için, askeriyeğe önem vermemişler ve dolayısıyla oğullarını askeri okullara göndermemişlerdir. Buna karşılık, ekonomik bakımından daha fakir olan Aleviler ve Dürziler, oğullarını isteyerek askeri okullara göndermişlerdir. Elbette ki, bu durum, azınlıkların, ordu içinde Sünniler aleyhine çoğunluğu sağlamalarına yol açmıştır. Azınlıkların orduda giderek yoğunlaşmaları, Bağımsızlık sonrası Suriye'sinde birazdan inceleyeceğimiz başka nedenlerin de yardımıyla, Alevilerin, iktidarı Sünnilerin elinden almaları ile sonuçlanmıştır.

III. Bağımsızlık Sonrası Dönem: Genel düşünceler

II. Dünya Savaşı, Suriye'ye yeniden bağımsızlığını kazanma şansı tanımıştı. Her ne kadar Fransa böyle bir şeye yanaşmak istememişse de

²⁹ Daniel Pipes, a.g.e., s. 167.

savaş sonrası ortaya çıkan yeni konjektür, onu bu gerçeği kabul etmek zorunda bırakmıştı.³⁰ Çünkü, savaş sonrasında Fransa'sı artık savaş öncesinin güçlü Fransa'sı değildi. Bütün bunlara ilave olarak, İngiltere ve Amerika, bundan böyle bölgede kendi planlarını gerçekleştirme niyetinde oldukları için, "Sykes-Picok" anlaşması doğrultusunda Doğu Akdeniz'de emperyalist bir kontrol uygulamak isteyen Fransa'ya daha fazla müsaade vermeye pek istekli görünmüyorlardı. Bu yüzden Amerika ve Rusya, 1944 yılında, Suriye'yi bağımsız bir devlet yaptılar; ancak Suriye'nin tam olarak bağımsızlığına kavuşması, Fransız birliklerinin, 5 Nisan 1946'da ülkeyi terk etmesiyle gerçekleşmiştir.³¹

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi, azınlıklar, Suriye'nin bağımsızlığına hiç bir zaman hoş bakmamışlardır. Özellikle Aleviler, Sünnilerin 1946 yılında iktidarı ellerine geçirmelerinden sonra bile, merkezi hükümete karşı çıkmayı sürdürmüşlerdir. Süleyman el-Mürşid adlı bir Alevi, 1946 yılında bir isyan başlatmış, ama başarılı olamamıştır 1952 yılında el-Mürşid'in oğlu da merkezi hükümete baş kaldırmıştır. Ancak o da, babası gibi başarısız olmuştur. Böylece Alevilerin, bağımsız kalma istekleri sonuçsuz kalmıştır. Sünniler, iktidara gelir gelmez, Alevilerin en yoğun olarak buldukları Lazkiye ilini Suriye'ye dahil etmek istemişlerdir; çünkü, Suriye'nin denize açılabilmesi tek yer burasıydı.³²

Suriye, Fransızların bölgeden uzaklaşmasıyla birlikte görünüşte bağımsızlığına kavuşmuş oluyordu. Aslında her şey bundan sonra başlayacaktı. Bunda böyle Suriye, yeni emperyalist güçlerin çekişme alanı olacaktı: İngiltere, Amerika ve Rusya. Çünkü, Suriye, emperyalist güçler için, Suriye halkına bırakılmayacak kadar stratejik bir öneme sahipti. Seale'nin de açıkça belirttiği üzere, Suriye'nin iç politikası bölgedeki ve dünyadaki süper güçlerin çıkarlarını yansıtır. Bu nedenle, Suriye'nin içişleri bu güçlerin politikalarına bağlı kalmadıkça hiç bir anlam taşımaz. "Suriye, süper güçlerin Ortadoğu politikalarını izlemek için mükemmel bir gözetleme kulesidir. ..Çünkü Suriye, hem batılı ülkelerin hem de Rusya'nın muazzam diplomatik karargahlar kurmaya çalıştığı oldukça elverişli bir zemindir."³³ Süper güçlerin, çıkarlarını gerçekleştirmek için başvurdukları en etkin yöntem, darbe yoluyla askeri cuntaları iş başına getirmektir. Birazdan göreceğimiz üzere, bu konuda genelde başarılı oldukları söylenebilir.

³⁰ Suriye'nin bağımsızlığı konusunda bkz; Salma Mardam Bey, *Syria's Quest for Independance*, 1935-1945, Beyrut, 1994.

³¹ Bu konuda bkz; Ömer Faruk Abdullah, a.g.e., s.48-49.

³² Daniel Pipes, a.g.e., s. 168.

³³ P. Seale, a.g.e., s. 1-3. Zikreden: ; Ömer Faruk Abdullah, a.g.e., s.52.

A. Sunni Darbeler dönemi:

İşte bu emperyalist güçlerin bölgede nüfuz sahibi olabilmek için aralarında çekişmeleri sonucu, Suriye’de Esad’ın iktidara gelmesine dek, on tane başarılı bir o kadar da başarısız askeri darbe yapılmıştır. Bu askeri darbelerin ilki, CIA tarafından desteklenen General Hüsnü Zaim’in 30 Mart 1949 yılındaki gerçekleştirmiş olduğu darbedir. Ancak bu darbenin, Suriye ve dünya siyaseti bakımından ortaya koyduğu bir takım gerçekler vardır. Suriye açısından ortaya koyduğu gerçek şudur: Bu darbe, bağımsızlık sonrası Suriye’inde siyasetin yegane belirleyici etkenin silahlı kuvvetler olduğunu açıkça gözler önüne sermiştir. Dünya siyaseti açısından vurguladığı gerçek ise şudur: Suriye’de ve hatta üçüncü dünya ülkelerinin hemen hepsinde, emperyalist güçler, bölgedeki çıkarlarını, darbe ile iktidara getirttikleri askeri rejimler, sayesinde gerçekleştirmektedirler. Bunun en açık kanıtı, General Hüsnü Zaim’in, kendisini iktidara getiren Amerika’nın çıkarları için, Arap-Amerikan Şirketi Aramko’nun çıkardığı petrolün, Suriye üzerinden Akdeniz’e pompalanmasına imkan verecek olan Tapline anlaşmasını onaylamasıdır. Yine Amerika’nın isteği üzerine İsrail ile ateşkesi kabul etmesidir. Ancak, Zaim’in iktidarı, aynı yıl, 14 Ağustos 1949’da General Sami el-Hinnavi tarafından sona erdirilmiştir. General Zaim de idam edilmiştir. General Sami el-Hinnavi’in destekçiler ise İngilizler olmuştur. O da kendini iktidara taşıyan İngilizleri memnun etmek için, bir kaç aylık iktidarı döneminde, Suriye’yi İngiliz yanlısı Haşimi kampına çekmeye çalışmıştır. Fakat bu arada Amerikalılar boş durmamışlardır. Amerikan desteğini alan Albay Edip eş-Şişakli, 19 Aralık 1949’da karşı bir darbe ile General Sami el-Hinnavi’yi iktidardan düşürmüştür. eş-Şişakli de 25 Şubat 1954 yılında askeri bir darbe ile devrilene dek Amerikan çıkarlarına uygun politikalar izlemiştir.³⁴ Askeri darbe sonucu, eş-Şişakli, 26 Şubat, 1954’de Beyrut’a kaçmak zorunda kalmıştır. Ancak, askeri darbe, bu defasında, askeri yönetim yerine sivil yönetim getirmişti; çünkü, 1954 yılının Eylül ayında, seçimler yapılmıştır. Bu seçimlerde, Baas Partisi, 142 kişiden oluşan mecliste 17 sandalye kazanmıştır. Bu tarihten itibaren, Baas Partisi artık Suriye tarihinde etkin bir rol oynaya başlamıştır. Bazı çevreler, bu darbeye Ba’s Partisinin de parmağı olduğunu ileri sürmüşlerdir.³⁵

B. Birleşik Arap Cumhuriyeti (1958-1961):

1954 yılından sonra, dengelerin Ba’s Partisi lehine değiştiğine tanık oluyoruz. Ba’s Partisi, başlangıçta sol eğilimli partiler ile birlikte

³⁴ Bu konuda bkz; Ömer Faruk Abdullah, a.g.e., s.51-52.

³⁵ David Roberts, *The Ba’the and the Creation of Modern Syria*, London, 1987, s. 38-39.

çalışıyordu. Bu partilerin başında, Hama'lı el-Havrani'nin yönettiği Arap Sosyalist Partisi ile, Şam'lı bir kürt olan, Sovyet destekli Komünist Partisi geliyordu. Özellikle, Komünist Partisi ile sürdürülen iş birliği meyvesini vermekte gecikmedi. Böylece, her iki parti, 1957 yılında iktidara geldiler. Ancak, çok geçmeden iki partinin arası birden bozuldu. Komünist Partisinden kurtulmak isteyen, Ba's Partisi, Mısır ile İttifak kurmaya çalıştı. Çünkü, Nasır, Mısır'daki Komünist Partisini kapatmıştı. Nasır'ın aynı şeyleri, Suriye'de yapmasını da ümit ediyordu. Bu yüzden, Ba's Partisi 1957 yılının Aralık ayında, Mısır'ın başkanı Nasır ile, ittifak konusunda görüşmeleri başlattı ve 1 Şubat 1958 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti. Ancak, Mısır ile yapılan bu birleşme, Suriye'de umulan sonuçları vermemiştir. Bu yüzden, anlaşmadan memnun olmayan askerler, 28 Eylül 1961 yılında bir darbe gerçekleştirerek, ülkede yönetimi ele geçirmişler ve Mısır ile olan birlikteliğe son vermişlerdir.³⁶

C. Ayrılkçı dönem (1961-1963): (Azınlıkların Ba's Partisinde ve Silahlı Kuvvetlerde Yükselmesi)

Bu birlikteliğe bir darbe ile son veren askerler yine Sünnilerdi. İçlerinde özellikle Şam'lı olan subayların çokluğu dikkat çekiyordu. Liderleri de Şam'lı yarbay Abdu'l-Kerim en-Nahlavi idi. Mısır ile gerçekleştirilen birliktelikten ayrıldığı içindir ki, bu döneme ayrılkçı dönem denmiştir. Takındıkları ayrımcı tavırları dolayısıyla çok geçmeden Şam'lı subaylar ordu içinde gözden düşmüşlerdir. Yarbay en-Nahlavi, konumunu güçlendirmek için, 28 Mart 1962 yılında yine bir darbe girişiminde bulundu. Ancak başarılı olamadı. Kan dökülmesini önlemek için, 1 Nisan 1962 yılında bir askeri kongrenin toplanması kararlaştırıldı. Humus Askeri kongresinde, Savunma Bakanlığı Genel Sekreteri ve Şam bölgesi Askeri Komuta Temsilcisi olan yarbay Muti el-Samman, en-Nahlavi ile beş Şam'lı meslektaşının sınır dışı edilmesi karşılığında, 28 Mart 1962 olayları sırasındaki tutumlarının ne olduğuna bakılmaksızın Şam'lı olmayan altı subayın Suriye'den çıkarılmasını talep etmişti. Ancak, çok geçmeden Şam'lı subayların büyük bir bölümü kademeli olarak görevlerinden uzaklaştırdılar.

Burada vurgulanması gereken olgu şudur: Sünniler, Bağımsızlıktan bu yana, aralarındaki bitmek bilmeyen iktidar hırsı sonucu birbirlerini öylesine tüketmişlerdir ki, boşalan yerlerini azınlıklara mensup olan subaylar doldurmuşlardır. Azınlıklara mensup olan subayların, genelde

³⁶ Bu konuda bkz; Ömer Faruk Abdullah, a.g.e., s.53-54.

geri planda kaldıkları için, yıpranmadıklarını ve dolayısıyla temiz kaldıkları görülmektedir. Bu özellikleri de onların Sünnilerden boşalan önemli mevkilere gelmelerine zemin hazırlamıştır. Suriye'deki etnik ve dini azınlıklar ile ilgili araştırması ile meşhur olan araştırmacı-siyasetçi Nicolas van Dan³⁷ bu çarpıcı gerçeği şöyle ifade etmektedir:

"Çoğu Sünni olan üst düzey subayların kendi aralarındaki iktidar mücadelesi çerçevesinde gerçekleşen sayısız "temizlik operasyonu", ordunun üst kademelerinde Sünnilerin temsil edilme oranını önemli ölçüde azaltmıştır.³⁸ Arapça konuşan dini azınlıklara mensup subaylar, 1950'lerde siyasi alanda pek fazla faaliyet göstermedikleri için daha az yıpranmışlardı. 1960'ların başında bu subaylar, Sünnilerin, birbirlerini ordudan tasfiye etmeleri üzerine, onlardan boşalan önemli kademelere getirilmişlerdir.³⁹

D. Ba's Partisinin İktidarı ele geçirmesi (1963):

8 Mart 1963 yılında, Ba'sçı, Nasır'cı ve Birlikten yana olan subaylar, askeri bir darbe ile "Ayrılmış döneme" son vermişlerdir. Böylece Ba's Partisi, ilk kez iktidara gelmiş oluyordu. 9 Mart'ta , parti kurucularından Selahaddin el-Bitar, başbakanlığa atandı, ama tüm yetkileri elinde toplayamadı. Bu yüzden, bir müddet sonra, General Emin el-Hafız, rejimin en güçlü adamı haline geldi ve devlet başkanı oldu. Emin el-Hafız da Sünni idi ve Ba's Partisinin üyesi idi.

Diğer partiler gibi, Ba's Partisi de "Mısır ile Birleşme" döneminde dağılmıştı. Bu yüzden, parti üyeleri, 1962 Mayıs ayında Partiyi yeniden kurmuşlardı. İleri de daha ayrıntılı bir şekilde görüleceği üzere, Yeni Ba's ile Eski Ba's arasında ideolojik bakımında önemli farklılıklar gündeme gelmişti. Bu nedenle, Parti darbeden sonra artık "Neo-Ba's" olarak adlandırılmaya başlandı. İşte bu ideoloji farklılıklarıdır ki, Partinin iki kanada ayrılmasına yol açmışlardı. Bir yanda, Mişel Eflak, Selahaddin el-Bitar ve Devlet Başkanı Emin el-Hafız başını çektikleri, Pan Arabist olan Eski Ba'sçılar, diğer yanda ise, Hafız Esat, Salah Cedit ve Muhammed Umran'ın başını çektikleri Neo-Ba'sçılar.. Bu gurub daha ziyade azınlıklardan oluşmaktaydı.

Bu iki gurup arasındaki rakabet ve çekişme, Emin el-Hafız'ın iktidarında giderek arttı. Çünkü, Emin el-Hafız, azınlıkların ordu içinde çoğunluğa ele geçirdiklerini ve bu durumun da büyük bir tehlike

³⁷ Nicolas van Dam, a.g.e., s. 67, çev., s.63.

³⁸ Münif er-Rezzaz, *el- Tecribatu'l- Murra*, s.159.

³⁹ Be'eri, *Army Officers in Arap Politics and Society*, s337. Muti es-Samman, *Watan wa Askar*, s. 63. es-Samman'a göre Ba'sçıların o sırada orduda sadece bir Şamli subayı, Albay Sadı Başır vardı.

oluşturduğunu düşünüyordu. Bu yüzden, azınlıkların gücünü ve etkisini azaltabilmek için bir takım girişimlerde bulundu. Bu durum ise mevcut gerginliğin daha da artmasına neden oldu. Bu gerginlik, 23 Şubat 1966 tarihinde, askeri bir darbe ile sona erdirildi. Salah Cedit, Hafız Esat ve Muhammed Umran grubu kanlı bir darbe ile Emin el-Hafız'ın iktidarına son verdi ve onun yerine kendilerine yakın olan Sünni General Nureddin el-Atasi'yi getirdi. Bu darbe ile birlikte, artık Sünnilerin ordu içinde etkin güç olma dönemleri sona ermiş oldu.⁴⁰

E. Hafız Esat ve Salah Cedit çekişmesi (1966-1970):

Hafız Esat, Muhammed Umran ve Salah Cedit alevi mezhebine mensup subaylardandı. Bu subaylar, Mısır ile birleşme yıllarında, Mısır'da buldukları sırada, 1959 yılında Ba's Partisinden habersiz olarak İsmaili mezhebine mensup iki subay ile beş kişiden oluşan gizli bir askeri komite kurmuşlardı. İsmaili mezhebine mensup olan iki subay Abdu'l-Kerim el-Cundi ile Ahmed el-Mir İsmaili idi. 23 Şubat 1966 darbesinden sonra, iktidarı ele geçiren iki etkin Alevi subayı Hafız Es'ad ile Salah Cedit arasında iktidar mücadelesi başladı. Bu mücadele, Hafız Esat'ın 13 Kasım 1970 tarihinde gerçekleştirdiği darbeye kadar sürdü. Hafız Esat, o gün Cedit ile Devlet Başkanı Nureddin el-Atasi de dahil olmak üzere, Partinin bütün ileri gelenlerini tutuklattı. Böylece Suriye tarihinde, darbelerin bir daha tekrarlanamayacağı yeni bir dönem, Hafız Esat dönemi başlamış oldu.⁴¹

IV. Hafız Esat Dönemi (1970-)

A. Genel düşünceler

Bağımsızlıktan bu yana Suriye'de sürekli bir şekilde istikrarsızlığın hüküm sürdüğüne tanık olmuştuk. Ancak, Hafız Esat'ın iktidara gelmesiyle birlikte artık askeri darbelerin gerçekleşmemesi yüzünden, ülkede, ileride değineceğimiz bazı çatışmalar dışında, sükun egemen olmuştur. Hiç kuşkusuz ki, bunda en büyük başarı, Silahlı Kuvvetler üzerinde Suriye'de kendisine gelince kadar hiç kimsenin gerçekleştiremediği bir denetim ve kontrol mekanizması gerçekleştiren Hafız Esat'a aittir. Hafız Esat, 1971 yılında Devlet başkanı olmuştur. Bu, Suriye tarihinde ilk kez gerçekleşmiştir; çünkü, ondan önce, azınlıklar önemli mevkilere gelseler bile, Devlet başkanı, daima Sünnilerden oluyordu.

⁴⁰ Bu konuda bkz; ; Ömer Faruk Abdullah, a.g.e., s.54-55.

⁴¹ Bu konuda bkz; Nicolas van Dam, a.g.e., s. 62-74, çev., s.111-128.

Devlet Başkanı Hafız Esat'ın dönemi ve izlediği siyaseti iyi anlayabilmek için gözden kaçırılmaması gereken bir takım hususlar vardır; öyle ki, bunlar bilinmeden bu konuda başarılı değerlendirmeler yapmak mümkün değildir. Şimdi söz konusu hususları gözden geçirelim.

Bağımsızlığın kazanılmasından, Hafız Esad'ın 1970 yılında iktidarı ele geçirmesine kadar geçen süreye Suriye iç siyaseti bakımından son derece önemli olan başlıca dört ana gelişme damgasını vurmuştur. Bu gelişmeleri, Daniel Pipes'in⁴² de yardımıyla başlıca dört aşamada incelemek mümkündür:

1946-1958 Pan-Arabizm'in Ağırlıklı Siyaseti

1958-1961 Pan-Arabizm Konusundaki Hayal Kırıklığı

1963-1966 Suriye Üzerinde Vurgu

1970-2000 Pan-Siriyalizme Dönüş

Suriye siyasetine damgasını vuran bu dört safha iyi bilinmeden, bugün Suriye üzerinde başarılı bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Bu bakımdan, söz konusu safhalar üzerinde durmak istiyoruz.

1. Suriye siyasetinde Pan-Arabizm öğretisinin egemen olması [1946-1958]

Bilindiği gibi, Pan-Arabizm, Arap milliyetçiliği ideolojisi, İngilizler tarafından, Ortadoğu'nun Osmanlı Devletinin elinden çıkarılması için kullanılmıştı. Birinci dünya savaşında uğradıkları hayal kırıklığına rağmen, Araplar, hala bu ideolojinin büyüsünden kurtulamamışlardı. Bu yüzden İngilizler, bu ideolojiyi, Fransa'nın bölgedeki nüfuzunu azaltmak ve hatta onu oradan uzaklaştırmak için kullanmaya devam etmişlerdir. Suriye'nin bağımsızlığa kavuşmasında, Arap milliyetçiliğinin çok önemli rolü oynadığı açıktır; çünkü emperyalist bir güce karşı, ülkeyi korumak ve savunmak söz konusudur. Nitekim, başarılı da olunmuştur. Suriye'de Arap milliyetçiliğini ilk defa sistemli bir hareket haline getiren Ba's Partisi olmuştur. Şimdi kısaca bu parti ile ilgili vermek istiyoruz.

a. Ba's Partisi:

Suriye'de Arap milliyetçiliğini savunan görüşler, 1940'lı yıllarda, Müslüman kardeşler teşkilatı ile aynı zamanda ortaya çıkmışlardır. Arap milliyetçiliğinin temelleri, ilk kez, İskenderunlu bir Nusayri olan Zeki Arsuzi ile Şam Grek Ortodokslarından Mişel Eflak ve yine Şam'lı Sünni

⁴² Daniel Pipes, a.g.e., s. 150.

bir Müslüman olan Selahaddin el- Bitar tarafından atılmıştır. Her üçü de öğretmen olan bu üç teorisyen görüşlerini öğrencilerine anlatıyorlardı. Zeki Arsuzi, başlattığı bu fikir akımına "el-Ba's el-Arabi" adını vermişti. Daha sonraları, 1943 yılından itibaren, Mişel Eflak ile Selahaddin el-Bitar da bu ismi kullanmaya başlamışlardır. Nihayet 1944 yılında Ba's Partisi'ni kurmaya muvaffak olmuşlardır.⁴³ Başlangıçta birbirlerinden ayrı hareket eden Zeki Arsuzi ile Mişel Eflak ve Bitar, 1947 yılında yapılan ilk parti kongresinde bir araya gelmişler ve Partinin tüzüğünü oluşturan metin üzerinde anlaşmışlardır. Bu tüzüğün bazı temel ilkeleri şunlardır:

1. Arap ulusu bir ve özgür bir uludur.
2. Her ne kadar Ba's Partisi, Şam'da kurulmuş ise de o bütün Arap ulusuna aittir.
3. Ba's Partisi, sosyalizmi Arap milliyetçiliğinden kaynaklanan sosyalist ve ulusçu bir partidir.
4. Ba's Partisi Sosyalist ve seküler bir partidir.

Ba's Partisin için sosyalist ve seküler bir parti olması üzerinde ısrarla durmak gerekir. Ba's Partisinin, içinde özellikle dini ve etnik azınlıkların yoğunlaştığı bir parti olmasında onun bu yönü egemen olmuştur; çünkü, Suriye'nin çoğunluğunu ve zengin tebasını oluşturan Sünnilerin, böyle bir partiye ilgi göstermeleri zaten beklenemezdi. Sünni kültür, her şeyden önce, dini toplum hayatından çıkarmayı amaçlayan bir kurum gibi sunulan Sekülerizm ideolojisini doğası gereği benimseyemedi. Zengin tabakayı oluşturanların, bölüşmeyi amaçlayan bir sosyalizmi kabul etmeleri de düşünülemezdi. Oysa, yönetimde ve sosyal hayatta dini inançları dikkate almayan Sekülerizm, Sünnileri, inançlarından dolayı başlarında sürekli olarak bir baskı unsuru olarak gören dini azınlıklar için, bulunmaz bir fırsattı. Sünnilere göre toplumun fakir kesimini oluşturan azınlıkların, zenginliğin adil bir biçimde dağıtılmasını amaçlayan Sosyalizm öğretisini de kolayca özümsemelerine şaşmamak gerekir. Bu yüzden azınlıklar, kısa zamanda Ba's Partisini doldurmuşlardır. Daha önce, Sünnilerin, ordu konusunda da azınlıklara göre isteksiz olduklarını görmüştük. İşte Sünnilerin, ordu konusunda olduğu kadar parti konusunda da pasif davranmaları, belli bir zaman sonra, ülke yönetimini azınlıklara teslim etmelerine yol açmıştır.

Başlangıçta, Ba's Partisi'nin Suriye'nin siyasi hayatında pek de etkin olmadığını görüyoruz. Ancak, 1954 yılından itibaren durumun Ba's Partisi lehine değiştiğine tanık oluyoruz; çünkü, 1954 yılının Eylül

⁴³ Ba's Partisi hakkında bkz; David Roberts, a.g.e., s. 7-77.

ayında, seçimler yapılmıştır. Bu seçimlerde, Ba's Partisi, 142 kişiden oluşan mecliste 17 sandalye kazanmıştır. Bu tarihten itibaren, Ba's Partisi artık Suriye tarihinde etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Bazı çevreler, bu darbeye Ba's Partisinin de parmağı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ba's Partisi, daha öncede gördüğümüz gibi, 1958 ile 1961 yıllarında, hiçbir varlık gösterememiştir; çünkü, o zamanlar, Nasır'ın isteğiyle kendini dağıtmıştı.

2. Pan-Arabizm konusundaki hayal kırıklığı: (1958-1961)

Arapların, Büyük Arap Devleti özlemi, kısa bir müddet için de olsa, gerçekleşme imkanı bulmuştu. Ancak, elde edilen sonuçlar, çok acı olmuştur; öyle ki, birleşme için önceleri, Nasır'a yalvaranlar, ondan kurtulmak için, Suriye'de darbe yapmak zorunda kalmışlardı. Bu tecrübeden geriye kalan, Pan-Arabizm konusunda ortaya çıkan hayal kırıklığı olmuştur. Bu tecrübe, başta Ba's Partisi olmak üzere, herkesi derinden etkilemiştir. Bu etkilenmenin sonucu olarak, Ba's Partisinde köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Bu yüzden, o, artık Neo-Ba's olarak adlandırılmıştır.

3. Suriye üzerinde vurgu (1963-1966):

Mısır ile olan birlikteliğe son verilmesi ile birlikte, Ba's Partisinin, 1962 Mayıs'ında dağılan üyelerini yeniden topladığını ve kendini yeniden tesis ettiğini görüyoruz. Bundan böyle ülkenin yönetiminde en önemli rolü oynayacak olan Parti, 1963 yılından itibaren eskisinden farklı yeni bir yapıya kavuşmuştur.

b. Neo-Ba's:

8 Mart 1963 darbesi ile iktidara gelen Ba's Partisi, içindeki farklı yapılanmalardan dolayı, iki gruba ayrılmıştı. Pan-Arabizmi savunan eski Ba'sçılar ile Arap milliyetçiliği yerine Suriye milliyetçiliğini savunanlar. Partide, Sünniler, Partinin kuruluş amacı olan Arap milliyetçiliğine ağırlık verirlerken, özellikle dini azınlıklar, Arap milliyetçiliği yerine Suriye'yi ön plana çıkarmayı yeğliyorlardı. Gerekçeleri ise hazırdu. Mısır ile gerçekleştirilen birliktelik, Suriye'de hiç kimseyi memnun etmemişti. Birliktelik, özgürlük ve güç değil, Mısır'ın hegemonyasını getirmişti. Bundan daha da önemlisi, bu birliktelik, Suriyelilerin, "Ortak bir Arap Devleti" ideallerini de yok etmişti. Partide ve Silahlı Kuvvetlerde üstünlüğü ele geçirmiş olan azınlıklar ise Pan-Arabizm'e özellikle karşı çıkıyorlardı; çünkü, onlar için Pan-Arabizm, Sünni egemenliği ve baskısı ile aynı anlama geliyordu. Bu yüzden onlar, bundan böyle, Pan-Arabizm yerine, söylemlerinde, Suriye üzerinde yoğunlaşacaklardır. Özellikle 1963 darbesinden sonra, gerek Parti de gerekse Silahlı

Kuvvetlerde üstünlüğü ele geçiren azınlıklar, Sünnileri iktidardan uzaklaştırmaya muvaffak olmuşlardır. 1970 yılında Hafız Esat'ın iktidarı ele geçirmesiyle birlikte, Suriye'de yönetim tamamen Alevilerin eline geçmiştir. Bundan böyle, ülkenin siyasetini belirleyecek olan Esat olacaktır. Onunla birlikte, "Büyük Suriye" ideali, artık ülkenin iç ve dış siyasetini belirleyen en büyük etken olacaktır.

4. Pan-Siriyalizme dönüş (1970-):

Aslında, bu ideoloji, dayanağını Manda öncesi, Biladu's-Şam'ından almaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Biladu's-Şam, bu günkü Suriye'den başka, İsrail, Ürdün, Filistin ve Lübnan'ı da içeriyordu (bkz, harita no:1). Bu yüzden, Suriye, her zaman bu toprakları kendi toprakları görmüştür. Ancak, emperyalistlerin, ülkeyi kendi çıkarlarına göre parçalamaları, Biladu's-Şam hayalinin önünde en büyük engel olmuştur. Ancak, Suriye, bu ülkeler içinde kendini en güçlü gördüğü için, emperyalistlerin oyunları sonucu elinden çıkmış olan bu toprakları, eskiden olduğu gibi, yeniden Şam'a bağlamanın kendi işi olduğunu düşünmektedir. Büyük Suriye özlemi, Esat döneminde, her zamankinden daha fazla bir biçimde kendini hissettirmektedir. Bu özlemin bir sonucu olarak, Hafız Esat'ın yaptığı politik konuşmalarda ve yayınladığı haritalarda "Büyük Suriye" gündeme getirilmiştir. Gerçekten de, ülkede yayınlanan resmi haritalarda, Hatay' da dahil olmak üzere, Lübnan, Filistin, İsrail ve Ürdün Suriye sınırları içinde gösterilmektedir (bkz; harita no: 2). İşte Başkan Hafız Esat ve diğer hükümet yetkilileri, fırsat buldukça, bu büyük Suriye siyasetinin bir sonucu olarak, bu ülkelerin Suriye ile bir olduğunu söylemekten geri kalmamışlardır.

Büyük Suriye idealini ilk defa siyasi bir hareket haline getiren Antun Sa'ada olmuştur. Antun Sa'ada, bu amaçla, 1932 yılında Suriye Sosyalist Halk Partisini (SSNP) kurmuştur. Sa'ada, Arap dünyasının, bir değil, bir çok ulus olduğunu vurguluyordu. Şu halde, Suriye Suriyelilerindir; Suriyeliler de tam bir ulustur. Büyük Suriye bir ulustur; Araplar ise değildir. Bu yüzden Suriye'nin, bir Arap devleti ile bağlantısı yoktur.⁴⁴ Kurulduğu ve sonraki dönemlerde, Suriye Sosyalist Halk Partisi, ülkede Ba's Partisinin etkisiyle, Pan-Arabizm egemen olduğu için, siyasi alanda pek etkili olamamıştır. Ancak Hafız Esat'ın iktidara gelmesiyle, Partinin görüşleri ülkenin siyasetini belirlemeye başlamıştır. Bir parti yetkilisi bu hususu şöyle ifade etmektedir:

⁴⁴ Bu konuda bkz; Daniel Pipes, a.g.e., s. 41.

"Biz, Ekselansları, Suriye Devlet Başkanı Sayın Hafız Esat'ın, birçok kez, Lübnan'ın ve Suriye'nin bir parçası olduğunu açıkladıklarını unutamayız. Biz inanıyoruz ve inanmamız da gerekir ki, o, (bu konuda) ciddi olduğunun bütün delillerini vermiştir. Bu şu anlama gelmektedir: Onun Lübnan'a olan ilgisi, son derece gerçek bir ilgidir. Ancak o, oyunu son derece tedbirli ve akıllı bir biçimde oynamaktadır."⁴⁵

Ancak, Hafız Esat, Pan-Arabizm ideolojisini de siyaset jargonundan tam anlamıyla çıkarmış değildir. Yeri geldikçe bu ideolojiyi de kullanmaktan geri kalmamaktadır; çünkü Arap dünyası ile bağlarını koparmak istememektedir. Sonuç olarak, Hafız Esat her iki ideolojiyi de yerine göre ustalıklı kullanmasını bilmektedir.

Hafız Esat'ın, "Büyük Suriye" siyaseti, araştırmacılarında dikkatini çekmiştir. Bu konuda, en düzenli çalışma, Daniel Pipes' e aittir. Yazar, "*Greater Syria- The History of an Ambition*" başlıklı monografisinde, konuyu ayrıntılı bir biçimde ele almıştır. Araştırmacı, sonuç bölümünde, konu ile ilgili şu çarpıcı görüşlere yer vermektedir:

"Hafız Esat'ın, Pan-Arabizm ile Pan-Siriyanizm'i birleştirmesi, Ba's Partisi ile Suriye Sosyalist Halk Partisinden her birinin yapmak istediklerini yansıtmaktadır. Değişiklik süreci, 1961 yılının sonlarına doğru, her iki partinin önemli başarısızlıklar ile karşı karşıya kaldıkları zaman başlamıştır. 1961 yılının Eylül ayında, "B.A.C."nin bozulması, Ba's Partisinin itibarını düşürmüştür; üç ay sonra da Suriye Sosyalist Halk Partisi, Lübnan hükümetinin devrilmesi teşebbüsünde çok kötü bir şekilde başarısızlığa uğramıştır. Bu olaylar, garip bir biçimde her iki partiyi etkilemiş ve birbirlerinin ideolojilerinin unsurlarını benimsemeye zorlamıştır. Böylece Ba's Partisi, Neo-Ba's olmuş ve bundan böyle artık Suriye'ye saygı göstermeye başlamıştır; zamanla da, Pan-Arabizm programını terk ederek Pan-Siriyanizm'e yönelmiştir. Suriye Sosyalist Halk Partisine gelince, o da, başarısızlıklarını, Pan-Arabizm örtüsüne sığınarak örtmeye çalışmıştır. Bu karşılıklı etkileşimler, önemli sayıda Suriye Sosyalist Halk Partisi üyesinin Ba's Partisine katılmasıyla zirveye ulaşmıştır.⁴⁶ Esat döneminde, Neo-Ba's, neredeyse, Suriye Sosyalist Halk Partisinden ayırt edilemez bir hale gelmiştir. David Roberts'e göre, "Ba's PSS'den ayrılmış ve hatta onu yasaklamıştır; ama mesajını da sessizce özümsemiştir."⁴⁷ Laurent ve Annie ise, "Suriye hükümetinin, Pan-Arabizmi, bir zamanlar Suriye Sosyalist Halk Partisi tarafından gündeme getirilmiş olan

⁴⁵ A.g.e., s.115.

⁴⁶ Elizabeth Picard, *L'évolution recente du Parti populaire syrien a la lumiere des éditoriaux de Shawqi Khairallah dans Al-Thawra, Maghreb-Macherek*, October-December 1977, s.76.

⁴⁷ David Roberts, a.g.e., s. 15.

Pan-Siriyalı politikasını izlemek için, Pan-Arabizmi bir araç olarak kullandığını" ifade etmektedirler.⁴⁸

Tuhaf bir biçimde Ba's Partisi ile Suriye Sosyalist Halk Partisi, aynalarda kendileri yerine birbirlerini görür hale gelmişlerdir. Suriye Sosyalist Halk Partisi, kendi temel öğretilerini korumakla birlikte örtü olarak Pan-Arabizmi benimserken, Ba's Partisi, Suriye Sosyalist Halk Partisine uygun bir konumu benimsediği halde asli öğretilerini koruduğunu iddia etmektedir. Suriye Sosyalist Halk Partisi, Ba's gibi konuşmakta, Ba's ise Suriye Sosyalist Halk Partisi gibi hareket etmektedir. Ne olursa olsun, bu davranış biçiminde bir tutarlılık söz konusu olmuştur; çünkü her iki parti de Sirianiz hedeflerini, Pan-Arabizm retorik için izlemeyi yararlı görmüşlerdir.⁴⁹

Bununla birlikte, Hafız Esat döneminden itibaren Pan-Siryanizmin ülke siyasetinde bu denli önemli rol oynamasına rağmen, Suriye konusundaki araştırmalarıyla tanınan Moshe Ma'oz ve Avner Yaniv gibi bazı araştırmacılar, "Büyük Suriye" projesinin Esatın, operasyonel hedefleri arasında olmadığını göstermeğe özen göstermektedirler.⁵⁰

Gerek genel olarak Suriye siyasi tarihini gerekse Hafız Esat dönemini iyice anlamamıza yardımcı olacağına inandığımız gerekli bilgileri verdikten sonra, Hafız Esat yönetimine karşı yöneltilen Sünni başkaldırıları incelemeye çalışalım.

B. Hafız Esat yönetimine karşı Sünni başkaldırıları:

Asırlar boyu Sünnilerin egemen olduğu bir ülkede, Alevi mezhebine mensup birinin Devlet başkanı olması, ilk defa yaşanan bir olay idi. Sünnilerin asırlardır küçümsedikleri ve hatta bazen sapık olarak bile algıladıkları bir mezhebe mensup biri kendilerini yönetmek için ülkenin başına geçmiş bulunuyordu. Gerçi, Hafız Esat'tan önce, azınlıklara mensup olanlar, ülke yönetiminde son derece önemli görevlere getirilmişlerdi ve söz sahibi olmuşlardı ama hiçbir zaman devlet başkanı olmamışlardı. Asırlardır yönetmeye alışmış olan Sünniler, hem de azınlıklardan biri tarafından yönetilmeyi içlerine bir türlü sindirememişlerdi. Bu yüzden, özellikle, Müslüman Kardeşler teşkilatı, Hafız Esat aleyhinde kampanyalar başlatmışlardır. Hafız Esat başlangıçta, konumunu güçlendirmek için, Müslüman Kardeşler'e yumuşak davranmaya çalışmıştır.

⁴⁸ Laurent Chabry and Annie Chabry, *Politique et minorités au Proche-Orient*, Paris: Maisonneuveand Larouse, 1984, s. 166-167.

⁴⁹ Daniel Pipes, *a.g.e.*, s. 192-193.

⁵⁰ Moshe Ma'oz, *Avner Yaniv, Syria under Assad*, New York, 1986, s. 251-253.

Hafız Esat döneminde ilk şiddetli tepki, Halk Meclisi'nin 1973 yılında İslam dininden bir söz etmeyen Anayasayı kabul etmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Esat halkın tepkisini gidermek için, Anayasaya devlet başkanın Müslüman olması gerektiğini bildiren bir madde ilave ettirmiştir. Hafız Esat, bu maddeyi ilave ettirmekle, Müslüman olduğunu resmen ilan etmiş oluyordu. 1974 yılında Umre yaparak Sünniler nazarında konumunu güçlendirmeye çalışıyordu. Hatta, Cuma namazlarını camilerde kılmaktan bile geri kalmıyordu.⁵¹ Buna rağmen, Müslüman kardeşler yine de Esat yönetimine karşı eleştirilerini yürütüyorlardı.

Ancak 1979 yılından itibaren tepkilerin giderek sertleştiğini ve silahlı eylemlere dönüştüğüne tanık oluyoruz. Genelde silahlı eylemlere karşı olan Müslüman Kardeşler, artık kendilerini "Mücahidun" mücahitler olarak nitelemeye başlamışlardır.

a. Mücahitler:

Kendilerini mücahitler olarak tanıtan bu grup, gizlice bastıkları "el-Nezir" adlı gazetede 21 Eylül 1979 yılında yayınlanan "Mücahitler: Kimdir ve ne istiyorlar?" başlıklı yazıda, kimliklerini ve amaçlarını şöyle açıklıyorlardı:

"Üç yıl önce, kesin söylemek gerekirse 8 Şubat 1976'da⁵² Allah adına ilk kurşun sıkılarak kapıları açılan örgütlü Cihad (Kutsal Savaş) meyvelerini vermeye başladı. Bu ilk kurşun, zulüm ve terör yüzünden uzun süredir çekilen acıların bir sonucuydu. Suriye hapishaneleri (Sünni) Müslümanlar ile doluydu. Baskı ve tiranlığın Zebanileri mahal-
lelere, okullara ve üniversitelere saldırdılar. Temel haklar ve özgürlükler ayaklar altında çiğnendi.

Zulmün, (Sünni) Müslümanlar ve özellikle de İslâm dini üzerinde yoğunlaşmaya başlamasıyla sıkıntılar doruğa çıktı: Camiler harab edildi; din bilginleri tutuklandı; eğitici programlar yasaklandı; İslâm Hukuku Okulları kapatıldı; ateist ve bölücü bilgiler yayımlandı; Parti içinde mezhebe dayalı hakimiyet giderek arttı; silahlı kuvvetlerin psikolojik ve askeri açıdan zayıflatılması planlandı. Ülke parça parça Yahudilere (İsrail'e) teslim edildi; (Alevi) mezhepçi Partinin askeri kanadının, düzenli ordunun yerini almasına göz yumuldu; ülkenin zenginlikleri, yolsuzluk, kaçakçılık, kuşku uyandıran işlemler yoluyla yağmalandı;

⁵¹ Hafız Esat'ın kendisini Müslüman göstermek için gösterdiği çabalar hakkında bkz; Mordechai Kedar, In Search of Legitimacy: *Asad's Islamic Image in the Syrian Official Press*, Moshe Ma'oz, Joseph Ginat ve Onn Winckler tarafından yayınlanmış olan "*Modern Syria- from Ottoman Rule to Pivotal Role in the Middle East*" de, Portlan, Oregon, 1999, s.17-32.

⁵² *Al-Ahram*, 13 Şubat 1976'da, Hama'daki Güvenlik Birimlerinin başı, Binbaşı Muhammed Ghurrah'in öldürüldüğünü bildirdi.

ezici çoğunluğun zararına, bir avuç insan kanun dışı yollardan zengin edildi.

Suriye'nin modern tarihinde, Hafız Esat ve onun kanun tanımaz çetesinin yönetimi altında bu gün tanık olunan despotizme, entellektüel ve idari ahlaksızlığa tanık olunmadı. Bu nedenle gaflet uykusundan uyandırılıp hırs ve onur harekete geçirilmeli ve şöyle haykırılmalıdır: "Allah uludur; Haydi Cihad'a": "Kendileriyle savaşılan müminlere savaşa izni verildi. Çünkü onlara zulmedilmiştir. Ve şüphesiz Allah onlara zafer vermeye elbette ki kadirdir." (22 el-Hacc, 39)

Mücahitler, Allah'a, Rabbleri, İslâm'a dinleri ve efendimiz Hazreti Muhammed'e (sav) Allah'ın peygamberi ve elçisi olarak inanan genç kimselerdir. Onlar, dinlerini ve halklarını tiranlıktan, dinsizlikten, adaletsizlikten ve zulümden kurtarmak, "Tek bir Tanrı vardır; O da Allah'tır" sözlerini haykırabilmek ve Yüce Şeriat'ı, bütün insanların ve özellikle de Suriye halkının kanunu kılmak için canlarını feda ediyorlar. Bütün bunları gerçekleştirebilmek için çeşitli yolları denediler. (Ama başarılı olamadılar); bu yüzden geriye sadece Cihat kalmaktadır.⁵³

Açıkça görüleceği üzere, Mücahitler, Hafız yönetiminin açıkça kafir olduğunu ve yıkılması gerektiğini haykırıyorlardı. Amaçları, toplumu yönetime karşı ayaklandırmaktı. Bu yüzden, 16 Haziran 1979'da Halep'teki topçu okuluna silahlı saldırı düzenlediler. Saldırıda en az 32 öğrenci öldürülmüş ve 54 kişi de yaralanmıştı. Öldürülenlerin çoğu Alevi idi. Mücahitlerin saldırıları devam etti. Ancak 26 Haziran 1980 yılında Hafız Esat' a suikast düzenlemeleri, bardağı taşıran son damla olmuştur. Alevi subaylar, suikasttan kıl payı kurtulan Hafız Esat'ın intikamını çok acı bir şekilde almaya karar verdiler. Ertesi gün, Binbaşı Muin Nazif, Rifat Esat komutasındaki Savunma Birlikleri'ne bağlı iki birime helikopterle Palmira Hapishanesi'ne gidip orada tutuklu bulunan Müslüman Kardeşler'e mensup olan bütün tutukluları öldürme emrini verdi. O gün 550 tutuklu acımasızca öldürüldü.⁵⁴ Ancak, Müslüman Kardeşler'e karşı girişilen bu zulüm, onları rejime karşı koymaktan alıkoymak şöyle dursun, daha da güçlenmelerini sağlamış oldu. Çünkü, 1980'lerin sonlarına doğru, başta Müslüman Kardeşler olmak üzere, bir çok Sünni muhalif grupların rejime karşı "**Suriye İslam Cephesi**"ni oluşturmuşlardır.

b. Suriye İslam Cephesi:

Cephe, 1980 yılının Kasım ayında yayınladığı bildiride, hareketleri ve amaçları ile ilgili bilgiler veriyordu.⁵⁵ Müslüman Kardeşlerin lider-

⁵³ Nicolas van Dam, a.g.e., s.89-90, çev., s.148-149.

⁵⁴ A.g.e., s. 105-106, çev., s. 175-176.

⁵⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz; ; Ömer Faruk Abdullah, a.g.e., s. 139-177.

lerinden olan Said Havva, Ali el-Beyanuni ve Adnan es-Saadededin'in imzalarını taşıyan bildiri, Alevilere de özel bir çağrıda bulunuyordu:

"Eli kamçılı Hafız Esat ile kasap playboy kardeşinin mensubu olduğu Alevi cemaatinin, trajik sona gelinmeden olumlu katkıda bulunacaklarını umuyoruz. Cemaatin vicdanına seslenerek, onları muhasebelerini yapmaya çağırıyoruz. Onları bu çıkmaza sürükleyen çarpık unsurların kılavuzluğunu reddettiklerini görmekten mutluluk duyarız; bunu bütün samimiyetimizle söylüyoruz. Bunu yapmak için hala yeterli zamanları vardır. Halkımız dönmek isteyenleri kabul edecek kadar yüce gönüllüdür.

Sorunları çözmek için mutlaka şiddete başvurulması gerekmediğine yürekten inanıyoruz. Tam tersine, bu tür sorunların yapıcı diyalog ve karşılıklı güven ortamında çözülmesi son derece doğaldır. Ne var ki, eğer bir taraf diğerini gözardı etmekte ve onunla diyaloga girmemekte ısrar ederse, güç kullanmaktan başka yapılacak ne kalır?

Yönetimin artık dönülmez bir noktaya geldiğine inanıyoruz. Topyekün bir yenilenmeyi mümkün görmüyoruz. Bu nedenle, hilekarlıkla ve sözünde durmamakla tanınanlara ateşkes yapılmayacağı, silahların bırakılmayacağı ve onlar ile görüşmeye oturulmayacağı ilan ediyoruz. Her türlü tehlikeye ve engele rağmen, bu baskıcı yönetim devrilip gidene kadar yolumuza devam edeceğiz."⁵⁶

Bildiri, daha sonraki bölümlerinde (s. 18, par. 11), bütün dini ve etnik azınlıkların haklarını garanti altına alacağını ama Silahlı Kuvvetlerin mezhepçi yapısından kurtarılması gerektiğini (s. 43-44) de belirtmeyi ihmal etmiyordu.⁵⁷ Yine bildiriye, kapalı olarak olsa, kilit görevlerde bulunan Aleviler'in ve diğer azınlıkların yerlerini Sünniler'e terk edecekleri ima ediliyordu. Alevilerin böyle bir çağrıya olumlu bakmaları saflık olurdu. Bu yüzden, Nikolas van Dam'ın⁵⁸ da belirttiği gibi, "yönetime muhalif olan Aleviler de dahil, Ba'sçı olsun ya da olmasın bütün Aleviler ve diğer dini azınlık mensuplarının bu öneriyi reddetmesi kaçınılmazdı. Müslüman Kardeşler'in Aleviler'i ayırım gözetmeksizin öldürmeye devam etmesi göz önüne alınırsa, önerilen "yapıcı" diyalogun samimiyetten yoksun olduğu sonucuna varılabilir."⁵⁹

⁵⁶ Bkz; Bayan al- Thawra al-Islamiya fi Suriyah ve Minhacuhul, s.11-12. Zikreden: Nikolas van Dam, a.g.e., s. 107, çev., s. 176-177.

⁵⁷ Bu konudaki değerlendirmeler için, bkz; ; Ömer Faruk Abdullah, a.g.e., s. 171-173 ; Nikolas van Dam, a.g.e., s. 107-108, çev., s. 177.

⁵⁸ A.g.e., s. 108, çev., s. 177-178.

⁵⁹ 16 Aralık 1980'de Müslüman Kardeşlerden olan Mücahitler, Devlet Başkanı Hafız Esat'ın doktoru olduğunu sandıkları Dr. Yusuf Sa'igh'e Şam'daki kliniğinde suikast düzenlenmiştir. Bakınız, Talas, Mir'at Hayati, 1948-1958, s. 627.

Şu halde çarpışma kaçınılmazdı; nitekim öyle de oldu. Mücahitler, ülkenin çeşitli yerlerinde şiddet eylemlerinde ve silahlı ve bombalı saldırılarda bulundular. Ancak asıl karşılaşma, Hama'da gerçekleşecekti. Gerçekten de yakın tarihte eşine rastlamayan bir katliam, 2-28 Şubat tarihleri arasında Hama'da gerçekleşmiştir. Hükümet birlikleri tarafından Hama'da kuşatıldıklarının farkına varan Mücahitler, karşı atağa geçerek şehri ellerine geçirmişler ve orada ellerine geçirdikleri bir çok yöneticiyi öldürmüşlerdi. Mücahitlerden kesin olarak kurtulmaya kararlı olan Hafız Esat, korkunç cinayetler işlenmesi pahasına, şehri ağır bir bombardımana tutarak yerle bir etmiştir. Çeşitli kaynakların verdikleri bilgilere göre, bu katliam esnasında 5 ila 25 bin arasında değişen insan öldürülmüştür. Hama katliamından sonra, Mücahitler, bir daha kayda değer eylem gerçekleştirememişlerdi. Böylece Hafız Esat önünde duran en önemli engeli ortadan kaldırmış bulunuyordu.

V. Hafız Esat sonrası Suriye üzerine projeksiyonlar

A. Genel olarak:

Suriye ve Hafız Esat ile ilgili araştırma yapan hemen bütün araştırmacıların ele almaktan kendilerini alıkoyamadıkları konulardan biri de kuşkusuz, Hafız Esat sonrası Suriye'dir. Aslında bu konu, sadece bir akademik özenti ve merak sonucu gündeme gelen bir konu değildir; çünkü, Suriye'nin ve dolayısıyla Ortadoğu'nun geleceğini doğrudan ilgilendirmektedir. Hafız Esat'ın yönetimi ile ilgili olarak olumlu ya da olumsuz ne söylenirse söylensin, şurası yadsınmaz bir gerçektir ki, o, Suriye'de ve hatta bölgede uzun bir müddet istikrar unsuru olmuştur. Bazıları, onun istikrarı sağlamasındaki başarısını doğrudan onun kişiliğine bağlarken, bazıları da bunda dış güçlerin gizli parmağını görmek istemişlerdir.

Öyle görünüyor ki, Aleviler, ele geçirdikleri iktidardan uzaklaşmayı istememektedirler. Bunda, iktidarın nimetlerinden yararlanmanın sağladığı refah düzeyi de en önemli etkenlerden biridir. Önceleri, ülkenin en fakir ve eğitim bakımından en geri kalmış kesimini oluşturan Alevilerin, özellikle iktidara gelmelerinden sonra, konumlarının değiştiğine tanık oluyoruz: Artık Aleviler, hemen her alanda ülkenin seçkinleri arasında yerlerini almışlardır. Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen, onlar, çoğunluğun kendilerini azınlık hem de sapık bir azınlık olarak görmelerinden rahatsız olmaktadır. Bu yüzden, geçmişte olduğunun aksine, özellikle son zamanlarda kendilerinin de Müslüman olduklarını göstermeye ayrı bir önem verdiklerini görüyoruz. Bunda Müslüman Kardeşler'in, kendilerini, dinsiz, kafir olarak tanıtmaya çalışmaları rol oynamıştır. Önceleri, kendileri aleyhinde

söylenenlere ve yazılanlara pek aldırış etmeyen Alevilerin, son zamanlarda beklenmedik bir biçimde kendilerini savunmaya geçmeleri, içinde buldukları refah düzeyine alışmaları ve onu terk etmek istememeleri ile açıklanabilir. Önceleri, toplumun çoğunluğundan uzak olarak yaşamaya alıştıkları için, kendileri hakkında söylenenler onları pek ilgilendirmiyordu. Şimdi, onlar, toplumdan soyutlanmış olan bir cemaat değil, Ülkeyi yöneten bir cemaattir. Bağımsızlık döneminde Sünni hükümete bağlanmamak için savaşmayı göze alan bir cemaat, şimdi, asırlarca, kendini yönetmiş ve hatta zaman zaman inançlarından dolayı kendine baskı uygulamış olan Sünnileri yönetmekte ve eskiden olduğu gibi ondan ayrılmayı düşünmemektedir. Bu bakımdan Aleviler, Sünniler arasında, kendilerine meşru bir zemin aramaktadırlar. Aslında bu yaklaşım, bize göre, olumlu bir yaklaşımdır ve dolayısıyla desteklenmesi gereken bir yaklaşımdır. Bazıları, bizim bu tavrımıza, söz konusu olan, "takiyye"dir, diyerek karşı çıkabilirler. Unutmamak gerekir ki, takiyyeler de bazen insanların gerçekleri görmesini sağlayabilir. Özellikle, alanımız bakımından son derece önemli olan bu gelişmelerden kısaca söz etmek yararlı olacaktır. Burada, Alevilerin inançları ile ilgili olarak yayınlanan iki araştırma üzerinde duracağız:

• **El-Alaviyyûn beyne'l-Ustura ve'l- Hakika**
(Efsane ve Gerçek Arasında Aleviler)

1980 yılında Lazkiye'li bir Alevi avukat olan Haşim Osman tarafından Beyrut'ta yayınlanan bu kitapta, Sünnileri Alevler hakkındaki olumsuz görüşlerine yanıt veriliyordu.⁶⁰ Her ne kadar yazar, eserinde, Alevi karşıtı eserlere doğrudan atıfta bulunmuyorsa da, onlar tarafından ileri sürülen iddialara yanıt vermekte ve onları çürütmeye çalışmaktadır. Nikolas van Dam, bu eserin, radikal Sünni muhalefetin iftiralarna karşı "gayri resmi karşılık" olarak nitelendiğini ifade etmektedir.⁶¹

• **Akidetuna ve Vaki'una; Nahnu el-Muslimun el-Ca'feriyyûn**
(İnancımız ve Gerçeğimiz; Biz, Ca'feri-Alevi Müslümanlarız)

Bu eser, ilkinin aksine, Şeyh Abdurrahman el- Hayyir adlı bir Alevi otorite tarafından yazılmıştır ve Alevilerin dini ve statüsü konusunda resmi bir çalışma olarak kabul edilmiştir.⁶² Yazar, bu araştırmasında, Alevilerin Müslüman olmadıkları yolundaki iddialara şu yanıtı veriyordu:

⁶⁰ Genel olarak Sünnilerin Alevi karşıtı dini propagandası ve bu kitap hakkında bkz; Nikolas van Dam, a.g.e., s. 108-109, çev., s. 178-180.

⁶¹ Nikolas van Dam, a.g.e., s. 109, çev., s. 180.

⁶² A.g.e., s. 109-110, çev., s. 180-181.

"Yaklaşık yarım yüzyıllık bir dönem boyunca, hem Müslüman hem de Müslüman olmayanlar ile görüşmelerimde beni en çok şaşırtan ve hala şaşırtmaya da devam eden sahip oldukları yanlış düşüncelerdi. Bu düşünceleri, mezhepler arası kavgaların ve fanatizmin hakim olduğu dönemlerde yazılmış, düşmanların ve muhaliflerin sözlerine yer veren iftira yüklü kitaplardan edinmişlerdi. Kitapların içerdiği haksız suçlamalar, hiçbir sorgulama yapılmadan, sanki Kainatın Yaratıcısı Yüce Allah'ın sözleriymiş gibi kuşaktan kuşa aktarılmıştır. Bu yanlışlar, yazarların ve fırsatçıların hayal gücüyle daha da abartılmış, süslenmiş ve gülünç bir hal almıştır. Okuma yazması olmayan eğitimsiz Alevilerin sözleri ve eylemleri, bu günah dolu kitaplarda geçen iddialara kanıt olarak sunulmuştur. Dini inançlar yerine partizan ilkeleri koyan, saygın din bilginlerinin öğretileri yerine cehalet geleneği yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılan yanlış bilgileri edinmiş genç kuşaktan deneyimsiz okul çocukları ve yeni yetmelerle yapılan konuşmalar da bunda rol oynamıştır.

Bu uzun süre boyunca, edinilen yanlış bir kanı sürekli karşıma çıktı; hala da çıkıyor. Buna göre, Aleviler Müslüman değildir; onlar İslâm'ı tanımazlar ve kendilerini Şeriat hukukuna tabi görmezler...vb. Bu günah yüklü beyanlar dış düşman (sömürgecilik) ile el ele verip halkı bölen, sömüren ve birbirine kırdıran iç düşmanlar tarafından üretilmiştir. Ülkemizin zengin kaynaklarına el koymaya çalışan dış düşman, iç düşmanlara güvenip onunla işbirliği ederek, milletimiz, dilimiz, tarihimiz ve dinimizin getirdiği birliği bozmaya çalışmaktadır.

Bir çok kere, bu haksız suçlamaları çürütmek için tartışmalara girmek ve Alevilerin Ca'feri mezhebine mensup Müslümanlar olduklarını ve kendilerine İslami bilgileri ve dini bilgileri uygulama yöntemlerini, Caferi mezhebinin gerçek kitaplarına- ki, bu kitaplar da asıl olarak On İki İmam Müslümanları'na dayanmaktadır- dayanarak öğreten değerli alimleri olduğunu delilleri ile ispatlamak zorunda kalıyordum ve hala da kalıyorum.

Bu yüzden, bu kısa çalışmamı yayınlamayı, inanan ve Müslüman olan kardeşlerime, Arap kardeşlerime ve dahası insanlıktan dolayı kardeşlerime karşı, dini, milli ve sosyal bir görevim olarak görüyorum ve samimi olanların, bu çalışmamı geçtiğimiz yıllarda, Siyonistler, sömürgeciler, sapıklar ve sömürücüler tarafından bize karşı amaçlı olarak yaydırılan söylentilere kesin bir yanıt olarak göreceklarini umuyorum."⁶³

⁶³ A.g.e., s. 110, çev., s. 181-182.

Açıkça görüleceği üzere, Aleviler, Müslümanlıklar konusunda en ufak bir kuşkunun bile gündeme getirilmemesini arzu etmektedirler. Böyle bir yaklaşım, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, toplum içinde azınlık olarak, farklı olarak görülmemeye arzusundan kaynaklanmaktadır. Hafız Esat, yönetimini kurarken, güven sorunu nedeniyle, bazen bir kısım Alevilere bile cephe almak zorunda kalmıştı; öyle ki, etrafını çok defa, kendi kabilesinden olan Aleviler ile çevirmişti. Onun bu yaklaşımını içinde bulunduğu koşullar ile açıklamak mümkündür. Ama Suriye toplumunun sadece Alevilerden oluşmadığı da bir vakiadır. Hafız Esat'ın yakın çalışma arkadaşları da onun gibi yaşlanmış durumdadırlar ve onlar da, bugün ya da yarın bu görevlerini gençlere terk etmek durumunda olacaklardır. Aleviler arasında da yeni-eski kuşak sorunu son derece önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Genç kuşak, eski kuşak gibi, sürekli olarak Sünni tehlikesi altında yaşamak isteyecekler midir? Yoksa, Sünniler ile birlikte el ele vererek Suriye'nin kalkınmasına çalışmayı mı isteyeceklerdir? Sonuçta bir kuşak çatışması yaşanacağı kaçınılmaz görünmektedir. Hafız Esat sonrası Suriye'sinde bu unsurun belirleyici bir unsur olarak karşımız çıkması beklenebilir. Şimdi de Suriye'nin geleceği ile ilgili önemli gördüğümüz bazı projeksiyonlardan kısaca söz edelim.

B. Suriye'nin geleceği ile ilgili projeksiyonlar:

Devlet Başkanı Hafız Esat, 13 Kasım 1992 yılında "Time" dergisiyle yaptığı bir röportajda, halefinin kim olacağı sorusunu çok resmi bir şekilde yanıtlamıştı:

"Benim halefim yoktur. Halefimin kim olacağı devlet kurumları, Anayasa ve Parti Örgütü tarafından belirlenecektir. Öyle sanıyorum ki, bu kurumlar köklü kurumlardır; çünkü 20, 22 yıllık deneyimleri vardır ve dolayısıyla bu sorunla başa çıkabilirler."⁶⁴

Aslında, Esat'ın 1994 yılında bir trafik kazasında ölen oğlunu yerine halef olarak seçeceği önemli yerlerde çok sık terennüm ediliyordu. Ancak oğlu Basil'in ölümüyle bu konu kapanmıştır. Esat'ın ikinci oğlu Beşir için de benzer şeyler söylenmektedir. Bir senaryoya göre, Alevi generaller, Devlet Başkanı'nın mirasını korumak ve Alevi saflarında baş gösterebilecek muhalefeti önlemek için, Beşir'i geçici bir süre birleştirici bir lider olarak kabul edebilirler. Öyle görünüyor ki, Esat sonrası Suriye'nin lideri kim olacağı sorununu hala gizemini korumaya devam etmektedir. Bu durum, ortaya bir çok senaryonun atılmasına neden olmuştur. Bu senaryolar içinde en kapsamlı ve çarpıcı olanlardan biri

⁶⁴ A.g.e., s. 132, çev., s. 215.

de, dini ve etnik azınlıklar konusundaki araştırmalarıyla temayüz etmiş olan Nikolas van Dam'ın sunmuş olduğu senaryodur. Nicolas, Suriye ile ilgili çeşitli senaryoları ve bu senaryolara yöneltilen eleştiriler inceledikten sonra, kendi senaryosunu şöyle sunmaktadır:

"Bu çalışmada sunulan bulgular göz önüne alındığında, geçmişte Sünni çoğunluğun ayrımcılığına maruz kalmış ve kendileri de çeşitli durumlarda Sünni halkın bir kesimini baskı altına almış olan Alevi azınlık mensuplarının hakim durumda olduğu bu günkü dar tabanlı totaliter rejimin, Sünni çoğunluğu da içine alan geniş tabanlı demokrasiye barışçı bir biçimde dönüşmesi çok zor görünmektedir. Suriye'de, Alevi egemenliğindeki diktatörlükten demokrasiye dönüşüm, varolan baskıcı kurumların ortandan kaldırılması ve rejimin sunduğu imtiyazlardan vazgeçilmesini gerektirir. Sünni çoğunluk genel olarak Aleviler hakkındaki olumsuz önyargılarını korumaktadır. Sünnilerin Aleviler duyduğu kinin, Alevi egemenliğindeki diktatörlük yüzünden daha da arttığı bile söylenebilir. Bu şartlar altında, halen imtiyazlı konumda olan Alevi yöneticilerin, Sünnilerin egemen durumda olacağı demokratik (ya da daha diktatörsel ya da daha az baskıcı) bir rejimde kendilerine anlayışla yaklaşılabileceğine güvenmelerini beklemek mantıklı olmaz. Benzer senaryolar, Alevilerin hakim durumda olduğu Ba's rejiminin, direniş göstermeden, daha demokratik bir rejim adına bu günkü konumundan vazgeçmesini daha da imkansızlaştırmaktadır. Suriye'nin uzun süreli demokrasi deneyimine sahip olmaması yüzünden, demokratik bir rejim, Sünnilerin ya da başka bir grubun (bölgesel yada azınlık) diktatörlüğüne dönüşebilir ve yeni rejimin başına geçenler, daha önce kendilerini yöneten, baskı altında tutan Alevi liderlerden intikam almak isteyebilirler.

Mezhepler arası önyargılar ve ayrımcılık, modern Suriye tarihinin kritik dönemlerinde Alevi olanlar ile olmayanlar arasında mezhep kutuplaşmasına, baskıya ve kanlı çatışmalara yol açmıştır. Gerçekte Suriye'nin hiç bir zaman tam anlamıyla Alevi Cemaati tarafından yönetildiği söylenemez. Üstelik çok sayıda Alevi, en az Alevi olmayanlar kadar, hatta bazen onlardan bile fazla, Alevi hakimiyetindeki Ba's diktatörlüğünün baskısına maruz kalmıştır. Buna rağmen, daha önce de belirtildiği gibi, rejime muhalif olanlarda dahil olmak üzere çok sayıda Alevi, haklı nedenler ile olsun ya da olmasın, Sünni çoğunluk tarafında tehdit edildikleri intibanda oldukları için, kendilerini korumak için tek vücut olabilir."⁶⁵

⁶⁵ Nikolas van Dam, a.g.e., s. 134-135, çev., s. 219.

Bu senaryonun en çarpıcı yönü, bazı Alevilerin, Ba's rejiminin diktatörlüğünden memnun olmasalar bile, Sünni tehdidi altında buldukları için, istemeseler de kendilerinden olan iktidarı sonuna kadar desteklemeleridir. Bu senaryonun olumsuz yanı, ülkenin demokratikleşme yolunu kesin olarak tıkamasıdır; çünkü demokratikleşme olursa, çoğunluğu ellerinde bulunduran Sünniler derhal iktidarı ele geçirirler ve geçmişte olduğu gibi yine kendilerine baskı uygularlar. O halde, ne pahasına olursa olsun, Aleviler, kendilerini güvende hissetmek için iktidarda kalmak zorundadırlar. Çünkü Aleviler, David Roberts'in de açıkça ifade ettiği gibi, şimdiye kadar o kadar çok düşman edinmişler, o kadar çok kan davası güdecek insan yaratmışlardır ki, korkunç bir hesaplaşmadan korktukları için, iktidarın kendi ellerinden çıkmasına razı olacakları son derece kuşkuludur.⁶⁶ Bazıları, bu senaryoya, Aleviler dışındaki, diğer dini ve etnik azınlıkları da dahil etmektedirler. Çünkü, onlar da, Alevi egemenliğini, kökten dinci Sünni iktidarına tercih edeceklerdir. Şu halde, ülke, asla demokratikleşmeden, sürekli olarak, Aleviler tarafından yönetilmeye devam edecektir. Bu senaryonun gerçekleşmesi, Alevilerin, her ne pahasına olursa olsun, birlikteliklerini bozmamalarına bağlıdır.

Bununla birlikte, Alevi birlikteliği, kişisel ihtiraşlardan ya da başka nedenlerden dolayı bozulacak olursa, o zaman ne gibi bir durum ortaya çıkabilir? Başka bir senaryo da bu soruya söyle bir yanıt getirmektedir. Alevi subaylar, Alevi rakipleri karşındaki konumlarını güçlendirmek için, kendi cemaatleri dışında askeri ve siyasi destek arayabilirler. Sünni ya da diğer cemaatlerden olan askerler ve siyasiler, Alevi birlikteliğini bozmak için, onlar ile işbirliği yapabilirler. Bu ise, Alevi birlikteliğinin çözülmesi ve dağılması anlamına gelir. Böyle bir durumda, Alevi egemenliği, kanlı bir biçimde kolayca sona erdirilebilir.⁶⁷

Ülkenin geleceği ile ilgili sorunu, demokratik yoldan çözülemeyi amaçlayan senaryo da eksik değildir. Böyle bir senaryoya göre, Alevi askerler ile Sünni burjuva kesimi arasında varolan ittifak daha da gelişip güçlenebilir. Bu durum da, zamanla, ülkede, çoğulculuğun ve demokrasinin yerleşmesine yol açabilir.⁶⁸ Ancak, böyle bir senaryonun önündeki en büyük engel olarak, yolsuzluklar ve halkın büyük kısmının yaşadığı ekonomik zorluklar gösterilmektedir. Özellikle, Sovyetler Birliğinin çökmesinden sonra, Hafız Esat' ın Amerika'nın başını çektiği yeni dünya düzenine katıldığını görüyoruz. Bunun en açık delili,

⁶⁶ David Roberts, *a.g.e.*, s. 145.

⁶⁷ Bu konuda, bkz; Nikolas van Dam, *a.g.e.*, s.132-134, çev., s. 216-217.

⁶⁸ Raymond Hinnebusch, *State and Civil Society in Syria*, *The Middle East Journal*, C., 47, No: 2, 1993, s. 256-257; Raymond Hinnebusch, *State, Civil Society and Political Change in Syria*, A.R. Norton: Civil Society in The Middle East, C.,1, Leyden, 1995, s. 214-242.

Kuveyt'i istilasından dolayı Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'e karşı oluşturulan uluslararası güce Suriye'nin de katılmasıdır. Diğer taraftan, yine Suriye'nin Madrid Barış sürecine katılması ve sonuç olarak, İsrail ile barış anlaşması yapacak bir konuma gelmesi de aynı gerekçe ile izah edilebilir.⁶⁹ Öyle görünüyor ki, Suriye, böyle bir siyaseti izlemekle, Ortadoğu'da siyasi gücünü pekiştirmeyi amaçlamaktadır. Suriye'nin, dış siyasetinde meydana gelen bu değişiklik zorunlu olarak dış dünyaya açılmasını sağlamıştır. Son zamanlarda, az da olsa ekonomide görülen liberalleşme temayülleri, bu bağlamda algılanabilir. Bazıları ekonomide görülen liberalleşmemin demokratikleşmeye de yol açabileceğini ileri sürerlerken, bazıları da Suriye'nin özel konumundan dolayı, ekonomi alanındaki liberalleşmenin demokratikleşmeye yol açamayacağını ileri sürmüşlerdir.⁷⁰

Bize göre, Suriye, sorunlarını ancak demokratikleşme ile aşabilir. Ülkeyi, ancak demokratikleşme, daha ileri bir noktaya götürebilir. Demokratik çözüm yolu, Suriye'de azınlık olsun ya da olmasın, herkes için en ideal çözüm yoludur. İnsanlar ancak demokratik bir ülkede geleceklerine güvenle bakabilirler. Baskıcı ve totaliter rejimlerde hiç kimsenin yarına güvenle bakma lüksü olamaz. Demokratikleşme dışındaki bütün çözüm yolları, kan ve göz yaşından başka bir şey değildir. Bu bağlamda, Sa'd al-Din İbrahim'in "*al-Milal wa al-Nihal wa al-A'raq: Humum al-Aqalliyat fi al-Watan al-Arabi, = Arap Dünyasında Mezhep, Etnik Kimlik ve Azınlık Grupları*, Kahire, 2. bas., 1994." Başlıklı araştırması özel bir önem arz etmektedir. Yazar, araştırmasında, Ortadoğu'da yaşayan azınlıkların durumlarını incelemekte ve durumları ile ilgili çözümler önermektedir. Ona göre, belirgin bir etnik çeşitlilik sergileyen ülkeler başta olmak üzere, günümüzde bütün Arap ülkelerinin karşı karşıya buldukları çıkmazdan kurtulmalarının yegane yolu, sivil toplum, demokrasi ve federalizm'den geçmektedir. İbrahim, Sudan ve Irak'ta büyük etnik gruplar bulunduğu için, buraları için çözüm yolu olarak federalizmi önerirken, Suriye için, sivil toplum ve demokrasiyi önermektedir. Küreselleşen dünyamızda, sorunların, demokratikleşme dışında çözümlenebileceğini düşünmek çağımızın gerçeklerini görmezlikten başka bir şey değildir.

Sonuç

Araştırmamızın sonunda ulaştığımız sonuçları burada sırasıyla zikretmek istiyoruz:

⁶⁹ Bu konuda bkz; Neil Quilliam, a.g.e., s. 155-240.

⁷⁰ Bu konuda bkz; Nikolas van Dam, a.g.e., s. 134, çev., s. 218.

1. Bu günkü Suriye, halkı ve sınırları ile doğal bir ülke değildir; çünkü, Birinci Dünya Savaşı'nda, emperyalist güçlerin çıkarlarını sağlamak için yaratılmış olan yapay bir devlettir.
2. Ülkeyi Manda adıyla işgal eden Fransızlar, bölgede çıkarlarını sürdürebilmek için "**bl ve yönet**" siyasetini uygulamışlardır. Bu amaçla azınlıklardan yararlanmışlardır.
3. İkinci Dünya savaşından sonra bağımsızlığını kazanan Suriye'de, ülke siyasetini belirleyen g her zaman ordu olmuştur. Ordunun yönetimde en etkin güç olması, darbelerin sıklasınasın sonucunu doğurmuştur. 1946'dan 1963'e kadar on kadar başarılı ve bir o kadar da başarısız darbe yapılmıştır. 1963 yılına kadar ki darbeler, Sünniler tarafından gerçekleştirilirken, bu tarihten itibaren ki darbeler, azınlıklar tarafından gerçekleştirilmiştir.
4. Sünniler, çok sık aralıklar ile gerçekleştirdikleri darbeler ile birbirlerini tasfiye ederlerken yerlerini dini ve etnik azınlıklara terk etmek zorunda kalmışlar ve böylece 1963 darbesinden itibaren azınlıkların orduda üstünlüğü sağlamalarına zemin hazırlamışlardır.
5. 1970 yılında, Hafız Esat'ın iktidarı ele geçirmesiyle birlikte, Aleviler, lke yönetimini tamamen ellerine geirmışlerdir. Alevi iktidarını yıkmaya yönelik Sünni direnişler Hafız Esat'ın kuvvetleri tarafında etkisiz hale getirilmişlerdir.
6. Hafız Esat'ın yönetime egemen olması ile ülke tarihinde ilk defa bu kadar uzun süren istikrar dönemi yaşanmıştır.
7. Hafız Esat, Ba's Partisinin Pan-Arabizm ideoloğisi yerine "Büyük Suriye" idealini gerçekleştirmeyi amaçlayan Pan-Siriyanizm ideoloğisine ağırlık vermiştir. Ancak Esat bunu Pan-Arabizm retoriği içinde ustaca yapmaktadır.
8. Suriye, zellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Amerika'nın başını çektiğin yeni dünya düzenine girmeyi başarmıştır. Böylece, bölgede etkin bir g olmayı amaçlamaktadır. Ancak Hafız Esat'ın yaşlanması, zorunlu olarak, kendisinde sonraki Suriye üzerinde çeşitli projeksiyonların yapılmasına neden olmaktadır. Temennimiz, Suriye'nin demokratik bir yapılanma içinde insanlık tarihinde kendine yaraşan yeri almasıdır.